

TİASAD

Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of Turk & Islam World Social Studies

Yıl: 6, Sayı: 20, Mart 2019, s. 77-101

Doç.Dr. Fikret BİRDİŞLİ

İnönü Üniversitesi Uluslararası İlişkiler, fikretbirdisli@hotmail.com

Marıttuoheti ATAWULA

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler,
muhammad.atawulla@gmail.com

İSLAM İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI (İİT)'NİN ÖNEMİ VE BÖLGESEL GÜVENLİK SORUNLARININ ÇÖZÜMÜNDE İŞLEVSİZLİĞİNİN NEDENLERİ

Özet

İkinci Dünya Savaşı sonrası bağımsız devletlerin sayısının hızla artmasıyla birlikte uluslararası sorunlarda da artış yaşanmış ve bu sorunların çözümünde uluslararası örgütlerin önemi artmıştır. Bu örgütlerden biri olan İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) Birleşmiş Milletler (BM)'den sonra en fazla üye sayısına sahip olması ve dünyanın en sorunlu alanlarında bulunan ülkeleri bünyesinde bulundurmasıyla dikkat çekmektedir. Bununla birlikte İİT sahip olduğu potansiyeli harekete geçirememekle ve kendinden bekleneni verememekle eleştirilmektedir. Bu makalede bu sorunun en önemli nedenleri üye devletlerin, (a) birbirinden çok farklı güvenlik komplekslerinde yer almaları, (b) birbirinden çok farklı siyasi ve ekonomik sisteme sahip olmaları, (c) üye devletlerin hepsinin başarısız devletler indeksinde ön sıralarda bulunmaları, (d) üye devletlerin güvenliklerini sağlamak için bölge dışı ittifaklara dayanmaları olarak sıralanmaktadır. Bu nedenlere bağlı olarak İİT gerek güvenlik sorunlarının çözümünde ve gerekse örgüt sözleşmesinde yer alan pekçok evrensel ilkeyi hayata geçirmekte başarısız olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bölgesel Güvenlik, İslam İşbirliği Örgütü, Uluslararası Örgütler, İslam Dünyası

IMPORTANCE OF THE ORGANISATION OF ISLAMIC COOPERATION (OIC) AND THE REASONS OF ITS DYSFUNCTIONALITY ABOUT SOLVING OF THE REGIONAL SECURITY PROBLEMS

Abstract

It's witnessed that increasing of international problems by the rapid accretion of the number of independent states after Second World War. So, intergovernmental organizations (IGO) have gained importance to facilitate cooperation about solving of both regional and international problems. The Organisation of Islamic Cooperation (OIC) is one of the most important IGO because of the number of members and covering of most problematic area of the world. However, it's criticized because of ineffectiveness and dysfunctionality in the regional disputes or conflict and resolving of the problems of its members. The main reasons for this are (a) member countries spread to the different security complexes (b) The member countries has different economic and political systems. So, there is no homogeneity between member countries, (c) All members has qualitative problems about politics and democratic values. Hence, the most of them occupy first rows in the failed states index (d) The most member preferring alliance from out of their region to ensure about their sovereignty and the national security, in related with the problems between neighbors. For these reasons, the OIC unable to solving regional problems and conflicts, and it become dysfunctional about realizing of the foundational principles of the organizational convention.

Key Words: Regional security, Organisation of Islamic Cooperation, International Organisations, Islamic World

GİRİŞ

İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) isminde din vurgusu bulunan tek uluslararası örgüttür. Siyasal bir örgüt olarak BM'nin konumunu ve işlevselliğini bölge düzeyinde hayata geçirmeyi planlayan İİT, gerek teşkilatlanma biçimi ve gerekse üye sayısının çokluğu bakımından BM'ye benzerliği ile dikkat çekmektedir. İİT'nin kuruluş sözleşmesinde BM sözleşmesine olan bağlılığın vurgulanması örgüte evrensel bir görünüm kazandırırken, örgütün İslam dünyasının sorunlarını çözmek için kurulmuş olması İİT'yi özel bir konuma oturtmaktadır.

İİT'yi diğer uluslararası örgütlerden farklı kılan başka bir özelliği ise; uluslararası örgütlenmeler genellikle siyasal ya da ekonomik alanda başlayıp diğer alanlara doğru yayılmakta iken İİT'yi tarih sahnesine çıkartan nedenin teolojik güvenlik kaygısına dayanmasıdır. Bu bakımdan İİT kolektif kimlik siyasetinin bir örgütün açık amaçları arasında yer aldığı uluslararası yapılardan biri olmakla beraber, dinsel birliğin örgütün temel düzenleyici ilkesi olarak benimsendiği tek uluslararası örgüttür diyebiliriz.¹

Uluslararası alanda faaliyet gösteren bölgesel siyasal örgütler genellikle çok amaçlıdır fakat bu amaçlar arasında iki işlev özellikle öne plana çıkar. Birincisi, siyasal birer varlık olarak devletlerin varlığının ve devamının uluslararası örgütlenme yoluyla garantiye alınması, diğeri ise bölgesel örgütlenme yoluyla ülkelerin dış güvenliklerini teminat altına alıp onlara iç

¹ Kolektif kimlik siyaseti üzerinden kurulan diğer yapılara Arap Birliği, Afrika Birliği, Güney Amerika Uluslar Topluluğu örnek olarak verilebilir.

sorunlarına odaklanabilme olanağı yaratma (Ateş, 2016, s. 248). Bu amaçlar dikkate alındığında İİT'yi yine diğer bölgesel örgütlenmelerden ayıran farklar bulunmaktadır. Öncelikle İİT elli yedi üye devlete sahip olmasına karşın bunlar arasında sadece Türkiye, İran ve Arabistan Batılı devletlerin sömürgesi olmamışlardır. Bu bakımdan üye devletlerin çoğunun İİT yoluyla varlıklarını ve egemenliklerini teminat altına almaya çalışmaları ve iç sorunlarına odaklanabilmek için dış güvenliklerini bu örgütlenme yoluyla sağlamaya çalışmaları İİT'nin varoluş nedenlerinden biridir diyebiliriz. Fakat buna karşın İİT'ye üye devletlerin çoğunun tehdit algılarının yine bölge içinden kaynaklanması ve egemenliklerini teminat altına almak için bölge dışından müttefik edinmeleri ortaya bir paradoksu çıkarmakta ve Örgütü ontolojik olarak işlevsiz hale getirmektedir.

İkinci olarak, İİT'na üye devletlerin hepsi başarısız devletler endeksinde ön sıralarda yer almaktadırlar. Bu endekste yer alan en iyi durumdaki ilk elli devlet arasında bile İİT'ye üye sadece üç devlet (Umman, Katar BAE) yer almaktadır (Messner, 2017). Bu ülkelerin çoğunun siyasal yapılarında yer alan sorunlar nedeniyle otokratik yönetimlere sahip olması İİT üye ülkelerinin insan hakları gibi evrensel ölçütlerde de gerilerde kalmasına neden olmaktadır. Bu konuyla bağlantılı olarak İİT'nin önemli etkinlik alanlarından biri olan Ortadoğu Bölgesi, transnasyonal terör hareketlerinin en fazla yoğunlaştığı bir alan olarak küresel bir kaygı nedenidir (Braithwaite, Alex ve Li, 2007, s. 283).

Teşkilatın yapısal sorunlarından bir diğeri de, İİT üyeleri küresel ekonomiye uyum sağlamayı bir hedef olarak belirleyip Teşkilatın kurucu anlaşmasında buna yer vermelerine karşın üye devletlerin önemli bir kısmının küresel ekonominin dışında yer alması ya da bunun için gerekli siyasal ve ekonomik alt yapıya sahip olmamalarıdır.

Genel anlamda Teşkilatın işlevsizliğine neden olarak sayılan bu sorunların yanı sıra İİT'nin önemine ve böyle bir yapının gerekliliğine işaret eden bazı kritik veriler de bulunmaktadır. Bunların başında üye ülkelerin toplam nüfusunun dünya nüfusunun %23'ünü oluşturması gelir. İkinci olarak İİT'ye üye olan ülkeler dünyanın fosil kaynaklarının %36'sına sahiptirler. Ayrıca stratejik öneme sahip on bir boğazdan altı tanesi ve otuz su geçiş yolundan yedi tanesi İİT'na üye ülkelerin topraklarında yer almaktadır. Dolayısı ile bu bölgelerin güvenliği küresel ticaretin istikrarı açısından büyük önem taşır. Yine İİT'ye üye ülkelerin içinde yer aldığı bölgelerin enerji kaynakları ve madenler bakımından da oldukça zengin olduğu bilinmektedir. Örneğin on iki OPEC üyesi devletten dokuzu İİT üyesi devletlerdir.

Sayılan bu nedenler bağlamında İİT'nin üye sayısı, coğrafi yayılımı ve ekonomik potansiyeli açısından uluslararası alanda önemli bir konuma sahip olmasına rağmen, uluslararası ve bölgesel sorunların çözümünde kendisinden beklenen etkinliği sergileyememesinin nedenleri arasında yer alan yapısal sorunlar bu makalenin temel sorunsalını oluşturmaktadır. Bu kapsamda İİT'nin organizasyonel analizi, uluslararası örgütlerin kasık yapılanması dikkate alınarak yapılırken, jeopolitik bileşenlerin analizi ise Bölgesel Güvenlik Komplek Teorisi (BGKT)'ne dayandırılmıştır.

Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi (BGKT) ve İslam Siyasi Coğrafyası

Güvenlik çalışmaları genelde temel koruma alanları ve tehdit tipolojisine göre farklılık göstermektedir. Bunun yanısıra amprik çalışmalardan etkilenen jeopolitik yaklaşımların da güvenlik çalışmalarını genişleterek derinleştirdiği görülmektedir (Buzan, 2003, p. xvii). Kültürel ve coğrafi bakımından iç bütünlüğe sahip olan alanların benzer güvenlik sorunlarına sahip olması güvenlik çalışmalarına bölgesel bir yaklaşımı gerekli kıldığından sosyal, ekonomik,

tarihsel ve politik değerler güvenlik çalışmalarında analitik düzlemin bir parçası olarak hesaba katılmaya başlanmıştır (Goldstein ve Pevehouse, 2014,s.47; Birdişli, 2017b, s. 249). Bu kapsamda uluslararası güvenlik sorunları üzerine Kopenhag'da Barry Buzan ve Ole Waever (2003, ss.466-467)'ın yaptıkları analizlerde yerel (local), bölgesel (regional), bölgelerarası (Interregional) ve uluslararası (International) olmak üzere dört analiz düzeyi belirlenmiş ve bu yaklaşıma Bölgesel Güvenlik Kompleksi (BGK)Teorisi adı verilmiştir. Kopenhag Ekolü içinde anılan bu teori Sovyertler Birliği dönemi sonrası için oldukça kullanışlı analitik bir yaklaşımı içermektedir.

Teorinin ana fikri dünyanın homojen bir yapı olmaması ve güvenlik sorunlarının çözümü için bölgesel analiz ve işbirliğine ihtiyaç duyulmasına dayandırılmıştır. Bu kapsamda Teori genel olarak güvenlikleri birbirlerine bağlı negatif etkenler üzerinden işleyen devletleri ve devlet gruplarını anlatmaktadır. Buna göre bölge bazında oluşturulmuş gruplar şunlardır (Buzan, 2003, s. 43):

- a. Bölge devletleri
- b. Bölgeyi ve komşu bölgeleri etkileyebilecek bölgesel güçler
- c. Hem kendi bölgesinde hem de tüm bölgelerde etkili olabilen küresel güçler
- d. Herhangi bir bölgeye dahil olmayan ve BGK'ları birbirinden ayıran devletler

Bu sınıflandırma kapsamında bölgeler içinde dört devlet türünden söz etmek de mümkündür. Bunlar: küresel güçler, bölgesel güçler, BGK'lara dahil olmayan devletler ve bölge devletleri olarak sınıflandırılırlar (Buzan, 2003, s. 50).

Teoriye göre BGK'lar sabit değil, ancak uzun ömürlüdürler bu nedenle BGK'ların 1500-1945, 1945-1989 ve Soğuk Savaş sonrası dönem olmak üzere üç temel safhadan geçtiği ileri sürülmektedir. Bu kapsamda Soğuk Savaş döneminde dünyada yedi BGK, iki süper güç (ABD ve SSCB) ve üç bölgesel güç (AB, Çin ve Japonya) mevcutken; Soğuk Savaş sonrası dönemde dokuz BGK, bir süper güç (ABD) ve dört bölgesel güç (Rusya, AB, Çin ve Japonya) mevcuttur (Buzan ve Waever, 2003, s.14).

Aralarında bir bölge oluşturacak kadar güvenlik bağları olmasına karşın bu ilişkilerin bir kompleks oluşturacak kadar güçlü olmadığı yapılara *proto-complex* (başlangıç kompleksi), *proto-complex*'lerden daha zayıf yapılara ise *pre-complex* (öncü kompleks) denilir. Bu tanım dikkate alındığında Soğuk Savaş döneminde dünyada yedi bölgesel güvenlik kompleksi, bir başlangıç kompleksi ve bir de öncü kompleks oluşmuştur. Güvenlik kompleksleri; Kuzey Amerika, Güney Amerika, Orta Doğu, Kuzeydoğu Asya, Güney Asya, Güneydoğu Asya ve Güney Afrika bölgelerinden oluşurken öncü kompleks (Afrika Boynuzu) ve başlangıç komplekslerde (Batı Afrika) Afrika'da yer almıştır (Buzan, 2003, s. 15).

ABD, Kuzey Amerika'da olduğu kadar, kendisinden uzakta olan alanlarda da boy göstermektedir. Dolayısıyla küresel güç olarak ABD tüm komplekslerin güvenliğine etki edebilir. Bölgesel güçler Rusya, AB, Çin ve Japonya'nın hem içinde buldukları hem de komşu oldukları güvenlik kompleksleri üzerinde etkileri mevcuttur.

Soğuk Savaş sonrasında ise bu yapı değişmiş ve dokuz BGK ile iki öncü kompleksin varlığından söz edilebilir hale gelmiştir. Soğuk Savaş sonrasındaki en önemli değişiklikler: Soğuk Savaş döneminde var olan Kuzeydoğu Asya BGK'sının ortadan kalkarak, buradaki devletlerin Güney Asya BGK'sına dahil olması; Avrupa, Eski SSCB ve Orta Afrika BGK'larının ortaya çıkması ve daha önce öncü kompleks olan Afrika Boynuzu'nun başlangıç kompleksi haline gelmesidir (Buzan, 2003, s. 16). Avrupa'nın Soğuk Savaş Döneminde bir

TİDSAD

BGK olmamasının nedeni Batı Avrupa'nın ABD tarafından; Doğu Avrupa'nın ise SSCB tarafından etki altında tutulmasıdır.

Sözü edilen bu dokuz BGK'da yukarıda belirtilen dört analiz seviyesinin öncelikleri de farklı olabilir. Örneğin Ortadoğu ve Doğu Asya'da bölgesel seviye daha önemliken, Avrupa'da bölgesel ve bölgelerarası seviye daha güçlü olmaktadır, bölgesel seviye ise hepsi için önemlidir. Ayrıca göç, uluslararası organize suçlar ve kaçakçılık gibi konular nedeniyle bölgelerarası güvenliğin önemi her geçen gün daha da artmıştır (Buzan ve Waever, 2003, s.464).

BGK'larda seviyelerin önceliklerinin farklı oluşu gibi sektörel öncelikler de farklı olabilir. Orta Doğu BGK'sında askeri ve politik güvenlik sektörleri öne çıkarken, Avrupa'da politik ve toplumsal güvenlik daha önemli olabilmektedir. Buzan ve Waever'a göre çatışmaya meyilli bölgelerde sorunlar askeri, politik ve zaman zaman toplumsal sektörlerle ilgiliyken, daha güvenli bölgelerde ekonomik ve toplumsal sektörlerle ilgilidir (Buzan ve Waever, 2003, s.477).

Bölgesel Güvenlik Analizinin Temel Değişkenleri

Teoriye göre güvenlik kompleksleri niteliksel olarak incelediğinde bunlar standart kompleksler (standart complexes) ve merkezi, kompleksler (centered complexes) olarak ikiye ayrılırlar. Standart komplekslerde ağırlıklı olarak askeri güç ve kapasitesine göre öne çıkmış iki ya da daha fazla ülkeden söz etmek mümkündür. Bu nedenle standart kompleksler anarşik bir yapıya sahiptirler. Yani standart kompleksler içinde diğerlerini baskılayacak kadar öne çıkan tek bir ülkeden söz edilemez. Dolayısıyla bu komplekslerde kutuplaşma bölgesel güçler olarak tanımlanan ülkeler etrafında oluşur (örn. İran, Irak ve Suudi Arabistan)(Buzan, 2003, s. 55).

Merkezi kompleksler ise üç farklı biçimde kendini gösterir. Bu komplekslerde tek bir büyük güç ya da süper güç diğerlerini baskılar (Buzan, 2003, s. 55).² Bazen de bölge bir güç etrafında değil ortak bir örgütlenme tarafından kontrol altındadır. Bunun en somut örneği ise Avrupa BGK'de Avrupa Birliği'nin pozisyonudur. Burada Avrupa ülkeleri güvenlik kaygılarını ve tehdit algılarını bütünüyle kaybetmiş değillerdir. Bölge içindeki devletler hala bir birleriyle rekabet eder ve birbirlerine meydan okurlar, fakat bu mücadele güvenlik kaygısını aşarak siyasal, ekonomik, çevresel ve sosyal konular etrafında dönmeye başlamıştır. Bu nedenle Avrupa Güvenlik Kompleksindeki ülkeler birbirleriyle savaşmayacak ya da savaşamayacak biçimde eklenmişlerdir. Buzan'a göre Avrupa, bu birliği 1950'li ve 60'lı yıllarda teknokrat depolitizasyona dayalı neofonksiyonel bir strateji ile başarmıştır (Buzan, 2003, ss. 56–57).

BGKT bağlamında İİT'nin işlevsizliğinin sorgulandığı bu makalede bölgesel sorunlar takip eden satırlarda açıklanan dört başlık altındaki özellikler dikkate alınarak incelenecektir. Bu özellikler (Buzan, 2003, s. 51);

- i) Güvenlik açıkları ve savunmasızlık (vulnerability): Bölge içinde yer alan ülkelerin temel güvenlik sorunları ve algıladıkları tehditler.
- ii) Devletlerarası ilişkiler: Bölge içindeki ülkelerin güç ilişkileri, dost düşman algıları ve rekabet paternleri.
- iii) Komşu devletlerarası ilişki ve etkileşim biçimi: Bölge içindeki ülkelerin sınır sorunları, statik ve dinamik çatışma unsurları

² Örneğin Rusya'nın Bağımsız Devletler Topluluğu-CIS üzerindeki konumu ya da ABD'nin Kuzey Amerika'daki konumu gibi

iv) Küresel güçlerin bölge içindeki etkinlikleri ve rolleri: Bölge içindeki ülkelerin bölge dışı ittifakları ve bölge dışı güçlerin bölgeye nüfuz biçimleri.

İslam Siyasi Coğrafyası Nedir?

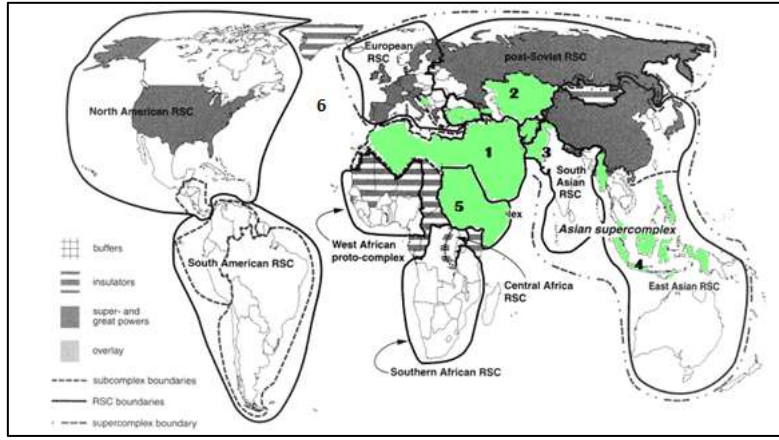
BGKT’de bölgeler oluşturulurken kültürel farklılıklar fonksiyonel analiz unsuru olarak kullanılmakta, bölgelerin teşkilinde jeopolitik nitelikler daha ön planda tutulmaktadır. İİT ise bölge esasına ya da jeopolitik niteliklere göre değil Müslüman kimliğine dayalı oluşturulduğundan teşkilata üye devletlerin içinde yer aldıkları güvenlik kompleksleri arasında bir uyumsuzluk vardır. Örneğin Avrupa Birliği’ne Avrupalılık kimliği üzerinden bakacak olursak Birliğin kapsama alanı ile Avrupa Güvenlik Kompleksinin tamamen örtüştüğünü görebiliriz. Bu durumda İslam siyasi coğrafyası öncelikle sorgulanması gereken bir olgu olarak önümüze çıkar.

Hartsborne (1950, s. 105)’a göre siyasi coğrafyada bölgesel farklılıklar önem taşır ve her bölge az ya da çok fiziksel ya da beşeri unsurlar bağlamında birbirinden ayrılır. Ayrıca bölge içi ülkeler arasındaki ilişkiler bölge dışı ülkelere göre farklıdır ve son olarak bölgeler karakter, demografi, ekonomik çıkarlar ve politik tutumlar açısından da birbirlerinden farklılık gösterirler. Bu kapsamda siyasi coğrafya çalışmalarına Müslüman bilim adamlarının yapmış oldukları katkılar bilinmektedir. Daha çok Batlamyustan etkilenen Müslüman bilim adamları matematik coğrafya ile ilgilenmenin yanı sıra antropolojik çalışmalara da rağbet göstermişlerdir. Bunlar arasında İbn-i Batuda ve İbn-i Haldun kartezyen çalışmalarıyla bilinirler (Tümertekin, 2004, s. 7). İslam coğrafyacılarının babası sayılan Makdisi (946-100) ve medeniyet üzerine tezleriyle ünlü olan İbn-i Haldun (1332-1406) coğrafya üzerine yaptığı çalışmalarda daha çok İslam ülkelerinden söz etmektedir. Bu çalışmalar dikkate alınarak İslam coğrafyasına bir tanım yapmak gerekirse “İslam coğrafyası” kavramıyla kast edilenin halkının çoğunlukla Müslüman olduğu ve Müslüman idareciler tarafından yönetilen topraklar olduğu anlaşılır.

Makdisi İslam coğrafyasının tanımını yaparken Şark, Garp ve Mağrib gibi yön kavramlarını kullanmıştır. Buna göre İslam Coğrafyasında Mağrib, Mısırdan başlayarak Okyanusa kadar uzanan güneyde ise Sudanla sınırlı olan alandır. Ortada ise Suriye’nin Kuzeyi olan ve Rum diyarı olarak adlandırılan Anadoludaki Bizans sınır olarak kabul edilir. Maşrik kavramıyla ise İran (Fars, Kirman), Pakistan (Sind); Kuzey Doğu’da Horasan ve Maveraünnehir (Orta Asya) Müslümanların yaşadığı bölge olarak tanımlanmaktadır. Başka bir tanımlama da ise İslam dünyasını Arap ve Acem diyarı olarak iki ana eksene ayırmaktadır (El-Mukaddesi, 2015, ss. 26–28).

Buzan ve arkadaşları bölgesel güvenlik komplekslerini belirlerken aynı coğrafyayı paylaşan ve güvenlik sorunları açısından birlikte değerlendirilebilecek ülkeleri aynı kategoriye yerleştirmişlerdir. Dolayısıyla kültürel ve demografik özellikler güvenlik komplekslerini birbirinden ayırmak için değil belki kompleks içindeki ilişkileri açıklamak için ikincil derecede bir öneme sahiptir(Buzan, 2003, ss. 43–44). Bu sebeple İslam İşbirliği Teşkilatı’na üye olan ülkeler BGKT’ye göre incelendiğinde birden çok ve birbirinden farklı komplekslerden söz etmek gerekecektir. Harita 1’de İslam ülkelerinin içinde yer aldığı bölgesel kompleksler gösterilmektedir.

Harita 1. İİT Üye Devletlerin İçinde Yer Aldıkları Bölgesel Güvenlik Kompleksleri

Kaynak. Harita (Buzan, 2003, s. 15)'den uyarlanmıştır.

BGKT dikkate alındığında İslam ülkelerinin Ortadoğu BGK, Güney Asya BGK, Post-Sovyet BGK, Doğu Asya BGK ve Avrupa BGK olmak üzere beş bölgesel güvenlik kompleksinden, bir Başlangıç (Proto) kompleksinden (Afrika Boynuzu) ve iki de yalıtkan (insulator) ülkeden oluştuğu görülmektedir.

Niteliksel olarak yapılan sınıflandırmaya göre üç merkezi kompleks (Avrupa, Rusya ve Çin'in baskın güç olduğu alanlar), üç standart kompleksin İslam ülkelerini kapsadığını görmekteyiz.

İslam Ülkelerinin Yeraldığı Güvenlik Kompleksleri ve Güvenlik Sorunları

İİT üyesi ülkelerin güvenlik bakımından sorun alanlarını Filistin, Irak, Suriye, Yemen, Afganistan, Arakan, Somali, Libya, Keşmir, Doğu Türkistan ve Karabağ oluşturur. Bu sorun alanları içinde yer aldığı güvenlik komplekslerine göre incelenecektir.

Güney Asya BGK ve Güvenlik Sorunları

Güney Asya BGK'de bulunan İslam ülkeleri Pakistan ve Bangladeştir. Bu bölgede yer alan çoğu ülke gibi her iki ülke de çatışmanın dönüşmesi sonucu ortaya çıkmışlardır. Bu ülkelerden Pakistan tarihsel bir geçmişi olmayan bir ülkedir. Hindistan içinde yaşanan Hindu-Müslüman çatışması beraberinde politik ayrışmayı getirerek Pakistan'ın bağımsız bir devlet olarak tarih sahnesine çıkmasına neden olmuştur. Bağımsızlık sonrası ise Pakistan Keşmir konusunda Hindistan ile sınır sorunları yaşamaya başlamıştır. Bu kapsamda her iki ülke öncelikle kimlik bağlamında ardında da sınırsal güvenlik konusunda karşılıklı tehdit algısına sahiptir (Buzan, 2003, s. 102). Nitekim bu bağlamda derinleşen sorunlar her 1947/48, 1965 ve 1971 olmak üzere üç savaşa; 1984, 1987, 1990, 1999 yıllarında ise savaşa doğru tırmanan gerginliklere neden olmuştur. Her iki ülkenin algıladığı bu tehditler iç politikalarını da biçimlendiren başlıca nedendir. Özellikle Keşmir'de yoğunlaşan Hindu-Müslüman çatışması ve Pakistan'ın Pencap eyaletinde Sih ayrılıkçı hareketleri, bölgedeki gerilimi besleyen önemli noktalar olarak öne çıkar. Pakistan, Çin-Hindistan arasında yaşanan Tibet krizinden de yararlanarak 1960'lardan günümüze Çin ile askeri işbirliği ilişkisi içindedir (Buzan, 2003, s. 103). Bu durum bölge ülkelerinin bölge içi yerine bölge dışından müttefikler edinmesine bir örnektir.

Bangladeş ise Pakistan ve Hindistan arasında yaşanan üçüncü savaş ve Pakistan'da yaşanan iç savaşın ardından 1971 yılında ortaya çıkan bir devlettir. Bağımsız bir devlet olmadan önce

Hindistan'ın Bengal eyaleti iken daha sonraları Pakistan'ın "Doğu Pakistan" eyaleti olmuştur. Hindistanla ortak Bengal kültürüne sahip olmakla beraber iki ülke arasında su ve göçmen sorunlarına dayalı gerilimler yaşanmaktadır (Birdiqli, 2017b, s. 318).

Bölgenin en gelişmiş ülkesinin Hindistan olması Güney Asya BGK'deki diğer küçük devletlerin ekonomik ve sosyal konularda Hindistanla ilişkiler geliştirmesini zorunlu kılmıştır. Bu kapsamda içinde Pakistan ve Bangladeş'in de içinde bulunduğu sekiz devlet arasında Güney Asya Bölgesel İşbirliği Teşkilatı (SAARC) kurulmasına karşın bu örgüt Pakistan ve Hindistan arasında yaşanan anlaşmazlıklar nedeniyle bir etkinlik gösterememiştir (Ateş, 2016, s. 308). Bölgeye nüfuz etme gayreti içinde olan süper güçlerin başında Çin gelir. Pakistan'ın bölge dışında işbirliği içinde olduğu diğer bir ülke ise ABD dir. Bölgenin zayıf devleti Bangladeş iken Pakistan bölgesel güçlerden biri olarak öne çıkmaktadır. Pakistan, Hindistan'ı dengelemek amacıyla İran ve Suudi Arabistan'la ilişkiler geliştirirken Pakistan'ın sahip olduğu "İslam atom bombası" İsrail'in Pakistan'ı kaygıyla izlemesine neden olmaktadır. Bu bakımdan Güney Asya BGK ile Ortadoğu BGK'i birbiri ardı sıra konumlanan bir entegral güvenlik alanı teşkil eder (Buzan, 2003, s. 105).

Güney Asya BGK'in sorunları etnik/dini sorunlar, sınır sorunları, neopatrimonyalizm ve Hindistan-Pakistan arasındaki nükleer rekabettir. Bölge standart bir kompleks görünümündedir ve bölgede etkin olan güçler de Hindistan ve Pakistandır. Pakistan İİT üyesi iken Hindistan'ın nüfusunun %13,4'ünü Müslümanlar oluşturmalarına rağmen Hindistan örgütün dışındadır. Hindistan'da yaşayan Müslüman sayısı yaklaşık 138 milyon kişidir. Bu sayı dünyadaki Müslüman sayısının yaklaşık %10'u anlamına gelir.

Doğu Asya BGK ve Güvenlik Sorunları

Doğu Asya BGK içinde yer alan İİT üye devletleri Brunei, Endonezya ve Malezya'dır. Her üç ülke Güney Doğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN) ile Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği Formu (APEC) üyesidir.

1945'e kadar Endonezya Hollanda'nın sömürgesi olarak kalmış. Malezya ise İngiliz Milletler Topluluğu'na bağlı kalmak koşulu ile 1957 yılında bağımsızlığını elde etmiştir. Brunei İslami Monarşiyle yönetilen küçük bir ülke olmakla birlikte ekonomisi önemli ölçüde petrole bağlı, ekonomik durumu iyi olan bir ülkedir (Birdiqli, 2017b, s. 322).

11 Eylül sonrası Endonezya, Malezya ve Filipinler'de radikal İslamcı akımların yükselmesi ihtimali üzerine bazı güvenlik kaygıları yaşanmıştır. Fakat bunun yerine bölgenin güvenlik açısından kritik ülkeleri Kuzey Kore, Çin ve Japonya olmuştur (Buzan, 2003, s. 146). Nitekim 1950'lerden günümüze kadar Güney Asya BGK ile birlikte Doğu Asya BGK'nın güvenlik eksenini Çin merkezli olagelmıştır. Bu nedenle bölgesel güvenlik genişleyerek her iki bölgeyi de içeren bir Asya süper kompleksini oluşturur. ABD ve Rusya, Çin'le olan rekabeti nedeniyle bölgeye nüfuz etme çabasında olmuşlardır. Bölge ülkeleri bölge dışı tehditlere karşı ASEAN'ı bir güvenlik rejimi olarak kullanırken, ABD'ise bölgeye angaje olabilmek için APEC'den yararlanmaktadır (Buzan, 2003).

Endonezya'da yönetim sorunları bulunmakla birlikte Asya Pasifik olarak adlandırılan bu bölgenin ciddi anlamda bir güvenlik sorunu bulunmamaktadır.

Ortadoğu BGK ve Güvenlik Sorunları

Ortadoğu BGK içinde on sekiz devlet yer almaktadır. İİT üyeleri arasında en fazla sayıda devletin yer aldığı bu kompleks Ortadoğu kompleksidir. Bu bölge, iç güvenlik sorunlarının küresel etkiler içermesi ve kendine özgü kültürel karakteristikler taşıması bakımından diğer güvenlik komplekslerinden ayrılır. Bu bölgenin güvenlik dinamiklerini şekillendiren unsurların başında otoriter yönetimler gelir. Bölgede yer alan on sekiz devletin geneli post-kolonyal modern devlet olmalarına karşın hiç biri demokratik biçimde yönetilmemektedir. Bu ülkelerin çoğu geleneksel yapıya Batı tipi yönetimlerin tranplantasyonu sonucu ortaya çıkan bir *hybrid* sistemin çelişkileri içinde yaşamaktadırlar (Bacık, 2005, s. 25). Bölge ülkeleri üzerindeki iki büyük sömürgeci güçten biri olan Fransa kendi egemenliği altındaki yerlere cumhuriyet yönetimini aktarırken, İngiltere ise kendisinden geriye kalan yerlerde monarşik bir yapı bırakmıştır.

Yerel özelliklerle birlikte Arap ülkelerinde *de facto* ortaya çıkan yapılar Iliya Harik tarafından beş kategori altında toplanmıştır (aktaran Salihi, 2017, s. 110).

a) İmam Lider sistemi: Bu model lidere kutsallık atfedilerek oluşturulan otoriter bir yönetim biçimidir. Bu sisteme örnek olarak Umman, Yemen ve Fas verilebilir.

b) Din, gelenek ittifakı: Bu modelde bir aşiret lideri dini bir otorite ile ittifaka giderek iktidara sahip olmuş ve devam ettirmektedir. Bu modelin işlediği ülke ise Suudi Arabistandır

c) Gelenekçi seküler devletler: Bu modelde yönetim otoritesini dini dayanaklardan değil geleneklerden almaktadır. Lübnan, Kuvety ve Bahreyn bu tip yönetime örnektir.

d) Bürokratik-Askeri oligarşi: Bu modelde Mısır, Cezayir ve Tunus'da olduğu gibi askeri seçkinlerin oluşturduğu bürokratik yapı iktidara egemendir.

e) Bürokratik seçkinlerin önderliğinde kurulan yönetim modeli: Bu modele örnek olarak Irak, Suriye ve Ürdün verilebilir.

Bölge ülkelerinin diğer bir ortak özelliği ise İran (ve İsrail) hariç Bölge ülkelerinin hepsinin Arap olmasıdır. Bölge ülkelerine dayatılan *de facto* yönetimlerin bölgenin gerçeklerini oluşturan *de jure* pratiklerle karşılaşması sonucu Ortadoğu güvenlik kompleksinin çatışma dinamiğini oluşturan üç tür rekabetten söz edilebilir (Buzan, 2003, s. 188).

a) Araplar Arası (Inter-Arap) Rekabet: Bölgede Araplar arasında yaşanan rekabet; aynı ülkede yaşayan aile ve aşiret gibi toplumsal güçler ile Arap dünyasına liderlik iddiasında bulunan seküler milliyetçi ülkeler arasındaki post-kolonyal rekabeti içerir.

Sömürge yönetimleri yerel güçlerle doğrudan ilişkiler kurmayı tercih ederek bu yapıların güçlü ve diri kalmalarına neden olmuş post-kolonyal dönemde modern devlete evrilme çabaları içinde iktidarı elde edenler aşiret bağlarına dayanmak zorunda kalmışlardır. Örneğin Suriye'de Hafız Esad Nusayri azınlığa, Irak'ta Saddam Hüseyin Tikrit aşiretine, Libya'da Kaddafi Kadhafa aşiretine, Afganistan'da yönetim ise Özbek, Peştun ya da Tacik etnisitesinden birine dayanmıştır.

Bir dönem Arap milliyetçiliği (pan-Arabizm) ise Lübnan, Irak, Mısır ve Suriye gibi ülkelerde hegemonik bir söylem olma yoluna gitmiş fakat başarısız olmuştur. Irak ve Mısır arasında Arap dünyasına lider iddiasıyla yaşanan rekabette, Bölgede İsrail'in kurulması ve Filistin sorunu katalizör rolü oynamaktadır.

Ortadoğu'da aileler arasında yaşanan rekabetin devletlerarası boyuta taşınan biçimi ise Haşimi ve Suud aileleri arasında yaşanan rekabettir. Bu rekabet öncelikle Arabistan yarımadasında ortaya çıkmış ardından bölge ülkeleri arasındaki yönetimlere de yansımıştır.

TİDSAD

Tüm bu koşullar altında Arap ülkelerindeki iktidarlar kendinden görmediği ötekini güvenlikleştirerek, toplumsal yapılarını güçlendirmek yerine iktidarın hassas dengeler üzerinde oturmasına mahkûm kılmıştır.

b) Arap-Fars Rekabeti: Ortadoğu BGK'de günümüzde yaşanan diğer bir gerilim hattı ise İran ve Suudi Arabistan arasında öne çıkan Arap- Fars rekabetidir. Aslında her defasında içinde Arapların yer aldığı etnik rekabet zaman içinde Türklere karşı Araplar; Kürtlere karşı Araplar; Yahudilere karşı Araplar şeklinde değişiklik göstermekle birlikte günümüzde daha çok dini niteliklere bürünmüş ve Bölgede Suudi Arabistan-İran üzerinden Şii-Sünni gerilim hattını oluşturmuştur. Irak'ta Şii Arapların yoğunluğunun fazla olması zaman zaman mezhep örtüsü altındaki Arap-Fars gerginliğini anlaşılması ve içinden çıkılması zor ittifaklara sürüklemektedir.

c) Arap- İsrail rekabeti: İsrail Bölgede homojenliği en belirgin biçimde bozan tek devlettir. Aslında Arapların Arap olmayanlara yönelik rekabetinin bir parçası sayılması gereken İsrail aleyhtarlığı, bölgede birbirini kesen dost ve düşman paternlerinin ortaya çıkmasına neden olduğundan Bölgenin çatışma dinamiği içinde ayrı bir yere sahiptir. Örneğin İsrail'e karşı Arap Suriye ile Fars İran yan yana gelmekte; İsrail'e karşı hepsinin ortak Arap duruşuna sahip olmalarına karşın Ürdün ve Suriye zaman zaman Filistine karşı durmakta; yine İsrail yüzünden Suriye, Lübnan'ın topraklarını işgal edebilmektedir. Ayrıca Arap-İsrail rekabeti Fastan Irak'a kadar tüm Arap coğrafyasının bazen konsolide olmasına neden olan tam bir bölgesel güvenlik niteliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun en önemli nedeni Filistin'in Araplık ve İslam açısından paylaşılan bir sembol olmasından kaynaklanır. Ayrıca 1948, 1956, 1967, 1969, 1973 ve 1982 olmak üzere altı defa bölge içinde savaş ve çatışmaya neden olması açısından Filistin-İsrail sorunu, Ortadoğu BGK'nin özgül ağırlık noktasını oluşturur (Buzan, 2003, s. 191). Ayrıca bu sorun bölgede Hamas, Hizbullah ve FKÖ gibi yapıları ayakta tutan retoriksel, finansal ve askeri yardımları besleyen ve çatışma potansiyelini diri tutan bir özelliğe sahiptir.

Bölgenin diğer bir güvenlik özelliği ise çeper (periferal) çatışmasıdır. İngilizlerin bölgeden çekilmesinden sonrası Körfez subkompleksi İran, Irak ve Suudi Arabistan önderliğindeki Körfez Ülkeleri arasında bir rekabete sahne olmuştur. Diğer bir çeper çatışması ise yine Suudi Arabistan ve Yemen arasındadır. Bu çatışma kimi zaman karşı karşıya, kimi zamanda Yemen'de iç çatışma şeklinde kendini gösterir. Başını Suudi Arabistan'ın çektiği Kuveyt, Bahreyn, Katar, BAE ve Umman gibi ülkeler Körfez İşbirliği Konseyi'ni kurarak Bölge içi algıladıkları tehdide (İran ve Irak merkezli) karşı bir ittifak oluşturmaya çalışmışlardır. 1979'daki İran devrimi sonrası bölgenin güvenlik sorunlarına Kıyametçi bir Tarih Vizyonu (apocalyptic) eklenmiş ve bu durum Suudi Arabistan ve İran arasındaki rekabet üzerinden evrenselci bir İslami söylemin politikaya taşınarak daha da şiddetlenmesine neden olmuştur.³

İran ve Irak arasındaki güvenlik sorunları ise çok boyutlu bir karaktere sahiptir. Temel olarak bu sorunlar sınır sorunları, Kürt azınlıklar ve Şii mezhebinden kaynaklanan ihtilaflar etrafında toplanır. Özellikle Şii-Sünni ihtilafı Osmanlı-Safavi rekabetine kadar uzanan dikey; körfez ülkelerini de içine alan yatay bir derinliğe sahiptir.

Ortadoğu BGK'in diğer bir çatışma dinamiği ise petrol kaynakları ve stratejik su geçiş yollarıdır. Bu iki stratejik hassasiyet 1971'de İran'ın körfezde bazı adaları BAE'den alması,

³ İran ve Suudi Arabistan kendi din ve mezhep anlayışlarının tek ve doğru İslam anlayışı olduğunda ısrarcıdır. Bu nedenle Şiiğin ya da Selefi İslam öğretisinin yayılmasını (evrensel hale gelmesini) dış politikalarının bir parçası haline getirmekte ve aralarındaki rekabette bir motivasyon unsuru olarak kullanılmaktadırlar.

1980-1988 arası Irak ve İran arasında yaşanan ilk Körfez savaşı, 1990'da Irak'ın Kuveti ilhaki ile ikinci körfez savaşının yaşanmasına ve akabinde ABD öncülüğünde koalisyon güçlerinin bölgeye doğrudan müdahalesine neden olmuştur. Körfez subkompleksinde yer alan Arap ülkeleri genel anlamda birbirleri ile rekabet halinde iken ittifak ettikleri tek konu İsrail sorunudur.

Ortadoğu Körfez Bölgesi subkompleksi içinde değinebileceğimiz diğer bir sorun ise Kürt etnisitesidir. Türkiye, İran ve Irak arasında dağınık bulunan Kürtler taşıdıkları feodal nitelikler nedeni ile kendi aralarında da bölünmüşlerdir. Ayrıca sayılan tüm ülkeler Kürt etnisitesini zaman zaman birbirlerine karşı politik bir araç olarak kullanmaktadırlar. İran ve Irak birbirlerine karşı; Suriye ise Türkiye'ye karşı Kürtleri politik bir araç olarak kullanmaktadırlar.

Ortadoğu BGK'de önem taşıyan diğer bir subkompleks ise Mağrib ülkeleridir. Libya, Tunus, Cezayir ve Fas'tan oluşan bu coğrafyanın ilk sorunu Fas ve Batı Sahra arasındaki sınır sorunudur. 1975'de Fas, Batı Sahrayı ülkesine katmıştır. Bu durum Fas'ı Cezayir ve Libya ile karşı karşıya getirmiştir. Libya ise 1980'den günümüze Çad'daki sivil savaşa müdahil olmuştur. Körfez subkompleksindeki ülkeler genelde Mağrib'deki sorunlara müdahil olmamaktadır.

Batı Afrika Başlangıç (Proto) Kompleksi ve Güvenlik Sorunları

Batı Afrika Proto Kompleksi içinde İİT'na üye on iki devlet bulunmaktadır. Bunlar; Sierra Leone, Togo, Fildişi Sahili, Gambiya, Gine, Benin, Burkina Faso, Gine Bissau, Kamerun, Mali, Moritanya ve Senegal'dir. Bu ülkelerin Fildişi Sahili, Kamerun, Moritanya hariç hepsi Batı Afrika Ekonomik Topluluğu (ECOWAS) üyesidir. Üye ülkeler arasında ekonomik işbirliğini geliştirmeyi hedefleyen bu örgüt kendi kendine yeten bir ortak alan oluşturmak istemiştir. Bununla birlikte bölge içinde olduğu gibi ECOWAS içinde de Nijerya ağırlıklı bir konuma sahip olduğundan kimi durumlarda Nijerya'nın bölgesel hegemonya kurmasına hizmet ettiği söylenebilir (Ateş, 2016, s. 302). Bu nedenle Batı Afrika bölgesel dinamiği tek kutupludur. Bu bölgede yer alan devletlerin hepsi Batılı güçler tarafından sömürge edilmiş, bağımsızlıkları verilirken çizilen sınırlar yüzünden de etnik karışıklık oluşmuştur. Bu nedenle bölge ülkelerinin en önemli güvenlik sorunları iç sorunlardır (Buzan, 2003, s. 238). Sierra Lenoe iç savaş yaşamış ve barışı koruma operasyonu yapılmış bir ülke iken Kamerun Nijerya ile sınır anlaşmazlığı yüzünden askeri çatışma yaşamıştır. İç çatışma nedeni ile Sierra Lenoe ve Gine'den geniş ölçekli göçler yaşanmıştır (Buzan, 2003, s. 240). Bölgenin en önemli sorunları zayıf devlet yapılanması, sınır anlaşmazlıkları, etnik ve dini ayrımcılığa dayalı iç savaştır.

Güney ve Orta Afrika BGK ve Güvenlik Sorunları

Güney Afrika'da bulunan İslam İşbirliği örgütü üyesi ülkeler Komorlar ve Mozambikten oluşmaktadır. Bir bölge olarak Güney Afrika 1990'lı yıllara kadar Komünizm karşıtlığının yasaklandığı bir yer olması nedeniyle Afrikanın diğer bölgelerinden farklılaşır (Buzan, 2003, s. 255). Mozambik de Marksist ideolojiden 1990 sonrası dönemde vaz geçerek demokratik bir yapıya evrilmeye çalışmıştır. Komorlar ise ada ülke konumunda olup bağımsızlık öncesi Fransız sömürgesi olmuştur.

Bu bölgenin en önemli güvenlik sorunları pekçok Afrika ülkesinde olduğu gibi zayıf devlet yapılanması ve bunun neden olduğu siyasi istikrarsızlıktır. Bu durum bölge dışı güçlerin bölgeye nüfuzunu kolaylaştırmaktadır.

Orta Afrika BGK'de ise İİT'na üye tek devlet olarak Uganda yer almaktadır. Uganda nüfusunun çoğunluğu Hristiyan olan (%85) sadece %12 oranında Müslümanın yaşadığı bir ülkedir. Uganda bir *anklav* ülke olduğundan komşularıyla kronik hale gelen sınır sorunları yaşamaktadır. Bu kapsamda 1978-1980 arası Tanzanya ile savaşmış sonraki dönemlerde ise komşu ülkelerle karşılıklı sınır ötesi müdahaleler yaşanmıştır. Bu nedenle komşu ülkelerde olduğu gibi Uganda'da da sıklıkla iç savaşlara rastlanmaktadır. Uganda'nın denize kıyısı olmamasına rağmen ülkede Nil nehrinin kaynağının bulunması stratejik önemini artırmaktadır. Güney ve Orta Afrika BGK'lerinin ortak güvenlik sorunu zayıf yönetimler, antidemokratik rejimler ve sınır sorunlarının neden olduğu yerel ya da akut çatışmalardır.

Afrika Boynuzu Başlangıç (Proto) Kompleksi ve Güvenlik Sorunları

Bu bölgede yer alan İİT üyesi ülkeler Sudan, Somali, Cibuti dir. Bu ülkelerden Sudan İngiliz sömürgesi, Somali İngiliz ve İtalyan sömürgesi, Cibuti ise Fransız sömürgesi olduktan sonra bağımsızlıklarına kavuşmuşlardır. Sudan ve Somali komşuları Etiyopya ile sınır sorunları ve ihtilafli topraklar nedeniyle uzun süreli savaşlar yaşamış, ayrıca Somali 1956'da başlayan ve 2002 kadar devam eden uzun bir iç savaşın içine düşmüştür. Her üç ülke de otokrat yönetimlere sahip olduğundan zaman zaman darbeler yaşanmış ve komşu ülkelerin muhaliflere olan destekleri nedeniyle Somali ile Etiyopya; Sudan ve Uganda; Sudan ve Eritre ile Sudan ve Etiyopya arasında karşılıklı sınır ötesi askeri müdahaleler olmuştur. Cibuti ise Bab-el Mendeb boğazına kıyısı bulunduğu stratejik bir geçiş noktasındadır. Afrika boynuzunda uzun süreli iç çatışmalar nedeniyle çok sayıda insan yer değiştirmek zorunda kalmış ve açlık çekmiştir. Afrika Boynuzu Proto Kompleksi'nin öncelikli güvenlik sorunları; sınır anlaşmazlıkları, otoriter yönetimler ve etnik çatışmalardır.

Sovyetler Birliği Sonrası (Post-Sovyet) BGK ve Güvenlik Sorunları

Sovyetler Birliği sonrası BGK'de bulunan İİT üyesi devletlerin sayısı altıdır. 1990 öncesi dönemde Sovyetler Birliği'ne bağlı olan bu ülkeler Kazakistan, Kırgızistan, Azerbaycan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan'dan ibarettir. Sovyetler Birliği'nin merkez ülkesi olan Rusya'da İİT'na gözlemci ülke olarak katılmıştır. Bölgenin en önemli özelliği Sovyet döneminin mirasına uygun olarak ülkeler arasında asimetrik ilişkilerin mevcudiyetidir. Bu nedenle 1990 sonrası bağımsızlığını kazanan bu ülkeler gerek kendi aralarında gerekse Rusya ile normal ilişkiler geliştirmekte zorlanmaktadırlar. Dolayısı ile bölgedeki devletlerin güvenlik sorunlarını Rusya'ya ek olarak komşu devletler oluşturur (Buzan, 2003, s. 397).

Sovyetler Birliği sonrası (Post-Sovyet) BGK'nin güvenlik dinamiği Rusya dışında iki ana faktörden etkilenmektedir: Bölgenin Rusya dışında güçlü iki devleti olan Kazakistan ve Özbekistan arasındaki rekabet ve bölgenin iki zayıf devleti olan Kırgızistan ve Tacikistan arasındaki düşmanlık. Sözü edilen devletlerin aralarındaki rekabeti ve düşmanlığı besleyen nedenlerin başında sınır sorunları ve azınlıklar meselesi gelmektedir. Sovyetler Birliği döneminde belirlenen özensiz sınırlar yüzünden pek çok insan yaşadıkları kendi topraklarında azınlık durumuna düşmüşlerdir. Bölge ülkelerinin zayıf devlet yapılanmaları sınır kontrollerini güçleştirdiği gibi etnik ve radikal grupların faaliyetleri için elverişli ortamlar oluşturmaktadır. Bunun bölgede en somut örneğini Fergana Vadisi oluşturur (Birdişli, 2017a) (Tadjbakhsh, 2012, s. 4).

Soğuk Savaşın sona ermesinin ardından Rusya Post-Sovyet alanında kendi çevresi üzerinde etkinliğini koruma çabası içinde Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)'nu kurmuş, eski Sovyet başlısı on beş ülkeden on biri bu Birliğe katılmıştır (Ateş, 2016, s. 359). 2005 yılında Türkmenistan tarafsız ülke statüsü kazanarak Birlikten ayrılmasıyla İİT üyesi olan diğer beş ülke BDT ile ilişkisini devam ettirmektedir. Ayrıca bu devletlerden Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan Kollektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (CSTO)'nün de üyesidir. Post-Sovyet dönemde NATO'ya karşı kurulan yeni bir örgütlenme olmadığı önemle vurgulanan bu örgütün varlığı Bölgesel sorunların çözümünde inisiyatif alma olarak tanımlanmıştır.

Yalıtkan Bölgeler/Ülkeler ve Güvenlik Sorunları

İİT üyesi ülkeler arasında yalıtkan (insulator) olarak nitelendirilen ülkeler Türkiye, Afganistan ve Uganda'dır. Bu ülkeler arasında özel bir konuma sahip Türkiye farklı güvenlik komplekslerinin ortasında yer almaktadır. Bir yalıtkan ülkenin doğal olarak uluslararası politikada pasif olması yani etrafında yer alan bölgelerin çatışma alanlarından uzak durması beklenir. Türkiye resmi olarak yalıtkan ülke tanımlanmasını reddetmekte Avrupa ve Asya arasında bir köprü görevi gördüğünü vurgulamaktadır. Tarihsel nedenler ve coğrafyanın sağladığı avantajlarla Türkiye Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu gibi üç sorunlu bölge ile ilişkisi olmanın ötesinde İİT üye ülkeleri arasında Müslüman olmakla birlikte laikliği benimsemesi, NATO üyesi olması ve AB'ye aday ülkelerden biri olması sebebiyle de oldukça özgün bir konuma sahiptir.

Türkiye komşu bölgelerle herhangi bir sınır sorunu yaşamamakla birlikte Türkiye'nin yanı sıra İran, Irak ve Suriye'ye dağılmış olan Kürt etnisitesi ile de bağlantılı olarak iç güvenlik sorunları yaşamaktadır. Dolayısıyla bu ortak sorunun sözü edilen ülkeler arasında işbirliğini geliştirmesi beklenirken her bir ülkenin bu durumu diğerine karşı kullanması gibi bir durum ortaya çıkmaktadır (Buzan, 2003, s. 393). Türkiye bunun dışında önemli bir güvenlik sorunu yaşamamaktadır ve diğer İİT üye ülkelerinin aksine demokratik, ekonomik ve sosyal verileri daha iyi durumdadır.

Afganistan ise Güney Asya, Sovyet sonrası ve Ortadoğu güvenlik kompleksleri arasında yalıtkan bir ülke konumundadır. Türkiye'nin konumu ve dış politikadaki tutumu kendisini genellikle diğer bölgelerin sorunlarından göreceli olarak uzak tutarken Afganistan'ın etnik demografisi kendisini kronik çatışmaların merkezi haline getirmiştir. Nüfusun çoğunu oluşturan Peştunlar Güney Asya BGK'inin bölgesel güçlerinden olan Pakistan, Ortadoğu BGK'inden Suudi Arabistan tarafından desteklenirken; Şii Hazara'lar yine Ortadoğu ülkesi olan İran tarafından; Özbekler Post-Sovyet BGK'in egemen gücü olan Rusya ve Özbekistan tarafından, Tacikler ise Tacikistan tarafından desteklenmektedir. Bu durum Afganistanda süregelen politik karmaşalara ve sürekli dengesizliğe neden olmaktadır (Buzan, 2003, s. 112).

Uganda ise bulunduğu coğrafyada bölgesel bir merkez konumundadır. Sudanla olan sınır sorunları nedeniyle Afrika Boynuzu proto-kompleksiyle; Rwanda ve Kongoyla yaşadığı sorunlar nedeniyle de Orta Afrika BGK ile Kenya ve Tanzanya ile olan sorunları nedeniyle de Güney Afrika BGK ile etkileşim halindedir. Bölgesel güvenlik açısından burada sayılan tüm ülkeler iyi yapılandırılmamış ve zayıf devletlerdir.

İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT)'nin Örgütsel Yapısı

19. yüzyılın sonlarında İslam dünyasının büyük bir bölümünün Batı ülkelerinin sömürge veya manda idareleri altına girmesi ve 1'nci Dünya Savaşı'ndan sonra 3 Mart 1924 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından halifelik kaldırılması, İslam dünyasında müslümanların birliğini temin amacıyla bazı girişimlere yol açmıştır. Bunlardan ilki 13-19 Mayıs 1926'de Mısır'ın başkenti Kahire'de yapılan İslam Kongresi dir. Kongreye Mısır, Libya, Tunus, Fas, Güney Afrika, Hindistan, Doğu Hint adaları, Endonezya, Yemen, Johor Malay Devleti, Hicaz, Filistin, Irak ve Polanya gibi bölge ve ülkelerden temsilciler katılmıştır. Kongrede özellikle İslam dünyasının birliği ve hilafet meselesi tartışılmıştır. Kongrenin ikinci toplantısı aynı yılın Haziran ayında Mekke'de düzenlenmiştir. Toplantıda İslam Dünyası Kongresi adlı bir örgüt kurulmuş ve her yılı hac mevsiminde bir defa toplanma kararı alınmıştır. Ancak toplantılar düzenli yapılamamış bir sonraki toplantı ancak 1931'de Kudüs'te yapılabilmektedir (TDV, 2001, ss. 49-50).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönem uluslararası alanda örgütlenme dönemi olarak dikkat çekmektedir. Doğu ve Batı blokları içerisinde başlayan örgütlenme teşebbüslerinin ardından bağımsızlıklarını elde etmeye başlayan üçüncü dünya ülkeleri karşılaştıkları benzer sorunları çözmek için örgütlenme yoluyla dayanışma ve işbirliğine gereksinim duymuşlardır. Bu bağlamda 1949 ve 1950'de Uluslararası İslam İktisadi Kongresi düzenlenmiştir. 1949 yılının Mayıs ayında Pakistan'ın Karaçi şehrinde düzenlenen birinci kongrenin temel fikrini İslam ülkeleri arasında ticari ve ekonomik işbirliğinin güçlendirilmesi oluşturmuştur. 1950'de İran'ın Tahran kentinde yapılan ikinci kongrede ise daimi genel sekreterliğin kurulması tavsiye edilmiştir (Abdulgaffar, 2005, s. 5). Fakat bu dönemlerde bağımsızlığını kazanan İslam ülkeleri yöneticilerinin çoğu Batı yanlısı ya da Batı'nın etkisi altında olmaları nedeniyle İslam özelinde bir ittifak düşüncesine ilgi göstermemişler, bu nedenle İslam Dünyası Kongresi 1962 yılına kadar yeniden toplanamamıştır.

Kongrenin beşinci toplantısı ancak 1962'de Bağdat'ta, altıncısı ise 1964'te Somali'nin Mogadişu kentinde yapılabilmektedir. Bu arada İslam dünyasında farklı amaçlara sahip çok sayıda örgütlenmeye gidildiğine şahit olunmuştur. Örneğin; Suudi Arabistan'ın öncülüğünde faaliyet alanı daha çok İslamiyet'in yayılması olan Rabitatu'l-Alemi'l-İslami (1962), bölgesel nitelikli ve hedefleri farklı olan Arap Birliği (1945), Bağdat Paktı (1955), Merkezi Antlaşma Teşkilatı CENTO (1958), Afrika Birliği Teşkilatı (1963), Bölgesel İşbirliği Teşkilatı (1964), Güneydoğu Asya Uluslar Birliği, ASEAN (1967) gibi teşkilatlar sayılabilir (TDV, 2001, s. 50).

Aslında bütün müslümanları aynı çatı altında toplayacak bir konferans kurma fikrini ilk defa Nijerya Başbakanı Ahmed Bello, 1965 yılında Mekke'deki Rabitatu'l-Alemi'l İslami toplantısında ortaya atmış ve bu fikri Suudi Arabistan Kralı Faysal ile Fas Kralı II. Hasan da desteklemişlerdir. Ama bu süreci daha hızlandıran ve sonuçta teşkilatın kurulmasının en önemli nedenlerinden biri olan olay ise 21 Ağustos 1969'da ki Mescid-i Aksa'nın kundaklanma teşebbüsü olmuştur (Kılıç, 2014, s. 17). Olaydan sonra tüm İslam dünyasından güçlü tepkiler gelmiş ve İsrail'e karşı gösteriler düzenlenmiştir. Yangının çıkarıldığı gün Ürdün Kralı Hüseyin olayı görüşmek üzere Arap Birliği'ni olağanüstü toplantıya çağırılmış ve 25 Ağustos 1969'da Kahire'de bir araya gelen on dört Arap ülkesinin dışişleri bakanları, Asya ve Afrika'da bulunan İslam ülkeleri liderlerinin katılacakları bir İslam zirvesinin en kısa zamanda toplanmasını kararlaştırmışlardır. Ardından 22-25 Eylül 1969'da Rabatta yirmidört ülkenin katılımıyla ilk İslam Zirvesi toplanmış ve alınan karar doğrultusunda 23-25 Mart 1970 günlerinde Cidde'de

TİDSAD

toplanan dışişleri bakanları İslam ülkeleri arasında irtibatı sağlayıp faaliyetleri koordine edecek ve Kudüs kurtarılıncaya kadar merkezi Cidde'de bulunacak daimi bir sekreteryanın kurulmasına karar vermiştir. Aynı yılın 26-29 Aralık tarihlerinde Pakistan'ın Karaçi şehrinde toplanan İkinci Dışişleri Bakanları Konferansı'nda ise teşkilatın örgütlenmesi üzerinde durularak amaç ve prensiplerinin yer aldığı bir taslak hazırlanmıştır. Bu taslak 29 Şubat-4 Mart 1972'de Cidde'de yapılan Üçüncü Dışişleri Bakanları Konferansı'nda yapılan bazı değişikliklerle bütün üyeler tarafından onaylanmış ve resmi belge olarak kabul edilmiştir (İslam Ansiklopedisi, 2001, s.50). Böylece İslam İşbirliği Teşkilatı kurulmuş ve Kudüs kurtarılıncaya kadar merkezi Cidde olarak belirlenmiştir.

İİT'nin Teşkilat Yapısı

2008 yılında kabul edilen yeni Örgüt Şartı'na göre, İİT'nin organları on bir ayrı başlık altında toplanmıştır. Buna göre, İİT'nin kurumsal yapısı İslam Zirvesi, Dışişleri Bakanları Konseyi, Genel Sekreterlik, Daimi Komiteler, İcra Komitesi, Uluslararası İslam Adalet Divanı, İnsan Hakları Bağımsız Daimi Komisyonu, Daimi Temsilciler Komitesi, Yardımcı Organlar, Uzmanlık Kuruluşları ve Bağlı Kuruluşlardan oluşmaktadır. İİT'nin temel organları İslam Zirvesi, Dışişleri Bakanları Konseyi ve Genel Sekreterlik'tir (Ateş, 2016, s. 275).

a. İslam Zirvesi

İİT'nin en yüksek karar alma organı İslam Zirvesidir. Zirve devlet veya hükümet başkanlarından oluşur ve üç yılda bir toplanır. Dışişleri Bakanları Konseyi'nin, Genel Sekreterin ve en az bir üye ülkenin teklifi ve üye ülkelerin çoğunluğunun onaylaması ile olağanüstü zirveler toplanabilir. İslam Zirvesi, örgütün izleyeceği temel politikaların esaslarını belirler, örgütün hedeflerine ulaşmasında rehberlik eder. İslam dünyasını ilgilendiren tüm konuları ve sorunları görüşebilir; örgütün bu konulardaki tutum ve siyasetiyle ilgili kararlar alır. Her olağan toplantıda İslam Zirvesi dönem başkanı seçilir. Zirve toplantıları için gerekli düzenlemeleri Dışişleri Bakanları Konseyi ve Genel Sekreterlik yapar.

b. Dışişleri Bakanları Konseyi

Dışişleri Bakanları Konseyi örgütün ikinci yüksek ve en etkin karar organıdır. Üye ülkelerin dışişleri bakanları veya temsilcilerinden oluşur. Normalde yılda bir defa toplanır. Olağanüstü durumlarda Genel Sekreter veya en az bir üye ülkenin teklifi ve üye ülkelerin çoğunluğunun kabulü ile olağanüstü toplanabilir. Konsey her yıl farklı bir ülkede toplanır. Dışişleri Bakanları Konseyi, örgütün genel siyasetini belirleyen kararları uygulamak, zirvede ve önceki toplantılarda alınan kararları gözden geçirmek ve denetlenmesini sağlamak, örgütün bütçesini kabul etmek, Genel Sekreter ve yardımcılarını atamak, yeni organ veya komitenin kurulmasını önermek gibi temel görevleri yerine getirmektedir.

c. Genel Sekreterlik

Genel Sekreterlik ise örgütün yürütme organıdır. Başlıca görevi, üye ülkeler arasındaki haberleşmeyi ve görüş alışverişini sağlamak; Zirve ve Bakanlar Konseyi'nin karar ve tavsiyelerinin uygulanmasını izlemek ve bu konuda rapor vermek; görevlerini yerine getirmede yardımcı organlara ve uzman kuruluşlara destek vermek ve programlarını koordine etmelerine yardım etmektir. Örgütün en üst düzey yöneticisi olan Genel Sekreter, Dışişleri Bakanları Konseyi tarafından, en fazla iki dönem olmak üzere, beş yıllık bir süre için seçilmektedir. Atanacak Genel Sekreter, yardımcılarını Bakanlar Konseyi'nin onayına sunar ve örgütteki

çalışanların atamasını yapar. Genel sekreterlik çalışanları görevlerini yerine getirirken örgüt dışında herhangi bir hükümet veya otoriteden emir ve talimat almaz.

d. Yardımcı Organlar

Örgüt bünyesinde, İslam Zirvesi veya Dışişleri Bakanları Konseyi tarafından kurulan altı yardımcı organ bulunmaktadır. İİT Şartında belirtilen yardımcı organlar şunlardır: İslam Ülkeleri İstatistik, Ekonomik ve Sosyal Araştırma ve Eğitim Merkezi (SESRIC); İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA); İslam Teknoloji Üniversitesi (IUT); İslam Ticareti Geliştirme Merkezi (ICDT); Uluslararası İslam Fıkıh Akademisi (IIFA); ve İslam Dayanışma Fonu ve Vakfı (ISF). Her bir yardımcı organın başında Genel Sekreter tarafından atanan bir Genel Direktör bulunmaktadır.

İİT bünyesinde dört daimi komite vardır. Bunların her biri özel bir konuma sahiptir ve her birinin başında üye devletlerden birinin başkanı vardır. Bu komitelerin toplantılarına üye ülkelerinin ilgili bakanları katılmaktadır. Bu komiteler: Kudüs Komitesi, Enformasyon ve Kültürel İşler Daimi Komitesi (COMIAC), Ekonomik ve Ticaret İşbirliği Daimi Komitesi (İSEDAK, COMCEC) ve Bilimsel ve Teknolojik İşbirliği Daimi Komitesi (COMSTECH) adlı komitelerdir. Bu komiteler, İİT'nin ekonomik ve ticari işbirliğini öngören kararlarının uygulanmasını izlemek ve üye ülkelerin bu konulardaki kapasitelerini arttırmak ve öneriler sunmakla görevlendirilmiştir. Önemli işbirliği programları geliştiren İSEDAK ticaret, sanayi, tarım, gıda, ulaştırma, haberleşme, enerji, maliye, sağlık, nüfus, ve teknik işbirliği gibi hemen tüm ekonomik sektörlerde Müslüman ülkeler arasında işbirliğinin geliştirilmesi için çalışmalar yapmaktadır.

Uzmanlık Kuruluşları da İslam Zirvesi ve / veya Dışişleri Bakanları Konseyi kararları doğrultusunda kurulmuşlardır. Bütün üye ülkelere açık olan bu kuruluşlara üyelik gönüllülük esasına dayanmaktadır. Uzmanlık kuruluşlarının her birisinin bağımsız bir bütçesi vardır. Bütçeleri de yine bağımsız yasama organları tarafından belirlenmektedir. Bugüne kadar kurulan uzmanlık kuruluşları şunlardır: İslam Kalkınma Bankası (İKB, IDB); İslam Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (ISESCO); İslam Yayın Birliği (IBU); Uluslararası İslam Haber Ajansı (IINA); İslam Uluslararası Kızılay Komitesi (ICIC); ve Bilim, Teknoloji ve İnovasyon Merkezi (STIC). Bunlardan bazıları sembolik düzeyde kalırken, İslam Kalkınma Bankası gibi kuruluşlar çok aktif olmuşlardır.

İİT bünyesinde üyeliği gönüllü olan ve üye ülkelerin kurum ve kuruluşlarına açık olan on altı Bağlı Kuruluş faaliyet göstermektedir. Farklı alanlarda kurulan bu kuruluşların bütçeleri de tamamen bağımsızdır. Zaman zaman İİT'nin diğer organları ve kuruluşları tarafından desteklenen bu kuruluşlar, üye ülke kurum ve kuruluşları arasında işbirliği ve bilgi alışverişi sağlayarak bunların faaliyetlerinin koordinasyonuna katkıda bulunmaktadırlar. İİT'nin bu farklı kategoriler dışında kalan başka organları ve kuruluşları da vardır. Bunlar Yürütme Komitesi, Daimi Temsilciler Komitesi, Uluslararası Adalet Divanı, İnsan Hakları Bağımsız Daimi Komisyonu ve İslam Üniversiteleri'dir.

İİT'nin Amaçları

Kurucu sözleşmesine göre Örgütün amacı Müslüman ülkeler arasında işbirliğini geliştirmektir (OIC, 2018). Bu nedenle örgütte bir uluslararası kuruluşta kolay rastlanmayacak şekilde din vurgusu bulunur. İslam kimliğinin korunmasına çalışmak örgütün başlıca hedefleri arasında yer aldığından alınan kararların İslam dinine uygunluğu özen gösterilen bir konudur. Nitekim bu

TİDSAD

öncelik örgüt içindeki bağlı organ ve kuruluşlara da yansımıştır. Örneğin örgütteki önemli kuruluşlardan biri olan Kudüs Komitesi, İslam Kalkınma Bankası ve Uluslararası İslam Fıkıh Akademiyesi gibi organlar klasik uluslararası örgütlenmelerde rastlanmayan yapılardır. Kudüs komitesi siyasi yönden, İslam Kalkınma Bankası ekonomik yönden, Uluslararası İslam Fıkıh Akademiyesi ise eğitim ve kültürel yönden İslam birliğini temsil etmektedir (Öztürk, 2013, s. 17).

İİT üye ülkelerin karşılaştığı çeşitli sıkıntıları çözebilmek ve güvenlik sorunlarıyla mücadele etmek amacıyla Ekim 2005'te Mekke'de üçüncü olağanüstü zirvesini yapmış ve üye devletler arasında işbirliğini güçlendirme hakkında örgüt için on yıllık bir plan ortaya koymuştur. 2015 yılında söz konusu planın süresinin bitmesiyle, İİT yeniden bir on yıllık plan yapmış ve 2016 yılından 2026 yılına kadar yapılacak olanları belirlemiştir. Bu yeni plan İİT'nin kurucu sözleşmesine dayanarak başlıca onsekiz alan ve yedi hedeften oluşmaktadır. Bu alanlar özellikle barış ve güvenlik sorunları, Filistin ve Kudüs meselesi, yoksulluğu azaltmak, terörle mücadele, yatırım, gıda güvenliği, bilim ve teknoloji, çevre güvenliği, sürekli kalkınma, medeniyet ve dinler arası diyalog, kadın hakları, iyi yönetim ve insani yardım gibi geniş bir alanı alanı içermektedir. İİT'nin kuruluş sözleşmesinden yola çıkarak örgütün amaçlarını şu şekilde özetlemek mümkündür:

- a. Üye devletler arasında dayanışmayı geliştirmek
- b. Ekonomik, sosyal, kültürel, bilimsel vb. alanlarda iş birliğini pekiştirmek;
- c. Irk ayrımını, eşitsizliği ve sömürgeciliğin her çeşidini ortadan kaldırmak;
- d. Uluslararası barışa yardım etmek için gerekli ölçüleri koymak;
- e. Mukaddes yerlerin korunması için ortak çaba sarfetmek;
- f. Filistin halkının mücadelesini desteklemek ve onlara yardım etmek;
- g. Müslüman halkların bağımsızlık ve milli haklarını elde etmeleri için mücadelelerini desteklemek.

Teşkilatın temel ilkeleri ise üye devletler arasında tam eşitlik; birbirlerinin toprak bütünlüklerine, bağımsızlık ve egemenliklerine saygı; iç işlerine karışmama; aralarında doğabilecek anlaşmazlıkları görüşme, arabuluculuk, uzlaşma veya hakem kararıyla çözmeye; herhangi birinin siyasi bağımsızlığına, millî birliğine veya toprak bütünlüğüne karşı güç kullanımı veya tehditten kaçınma olarak belirlenmiştir (OIC, 2018).

İslam Dünyasının Güvenlik Sorunlarının Karşısında İİT

İİT'ye üye devletlerin bulunduğu coğrafyalar gerek yönetim gerekse jeopolitik açıdan dünyanın en zor ve sorunlu bölgeleri olarak dikkat çekmektedir. Bu durumda böyle bir teşkilatın varlığına olan gereksinim kadar teşkilatın etkinliği de önem taşır. Fakat başlangıçtan günümüze teşkilatın pek çok sorun karşısında pasif ve etkisiz kaldığı teşkilata yönelik eleştirilerin başında gelir. Bu nedenle Teşkilat çoğu kez dünya üzerindeki tüm müslümanların çıkarlarını korumak gibi oldukça büyük ve idealist hedef koyan, ancak bunu gerçekleştiremeyen marjinal bir uluslararası aktör olmakla suçlanmaktadır. Zaman içinde karşılaşılan sorunlara yönelik İİT'nin konumu ve tutumu dikkate alındığında gerçekte örgütün belirlediği hedeflerin uzağına düştüğü gözlemlenmektedir. Teşkilat Afganistan, Bosna, Keşmir, Karabağ, Çeçenistan, Güney Filipinler, Kosova, Lübnan, Cezayir, Sudan, Irak konularında "söylemsel" bir duruş sergilemiş, sadece Bosna ile Filistin konularında biraz etkin rol oynamıştır (Kılıç, 2014, ss. 13–18).

2011 yılında başlayan Arap Baharı, İslam dünyasının, özellikle Ortadoğu ve Afrika bölgesinin karmaşık olan durumunu daha zorlaştırmış ve güvenlik sorunlarını nicel ve nitel yönden daha arttırmıştır. Örgüt üyelerinin bir çoğunu etkileyen Arap Baharı örgütün kararalma mekanizmasını da neredeyse felce uğratmıştır. İTT'nin Libya, Mısır, Yemen ve Suriye sorunlarının çözümünde etkin rol oynayamaması, özellikle Mısır ve Suriye'de yaşanan ağır insan hakları ihlallerine karşı seyirci kalması, örgütün prestijini daha da sarsmış ve örgütün üye devletlerin halklarının nezdindeki etkisini de kaybetmesine yol açmıştır.

İTT'nin masasında yer alan temel sorunlar karşısında Örgütün tutum ve faaliyetleri örnek olaylar bağlamında şu şekilde özetlenebilir:

a) Filistin sorunu: Filistin sorunu İTT'nin ortaya çıkmasına neden olan bir dönüm noktası olması nedeniyle özel bir öneme sahiptir. Buna karşın Filistin sorunu zaman içinde İslam dünyası için kronik hale gelmiş ve İTT'nin gündemindeki yeri hemen hiç değişmemiştir.

25 Ağustos 1969'da Mescidi-i Aksa yakıldıktan sonra Rabat'ta ilk zirve toplantısı yapılmıştır. Teşkilatın başlangıcı sayılan bu zirvede olayla ilgili bir soruşturma ve inceleme açılmayıp sadece kundaklama eylemi suç olarak değerlendirilmiş ve şiddetli kınanmıştır. Ayrıca BM'de temsil edilen Sovyetler Birliği, Birleşik Krallık ve Fransa gibi devletlere müracatta bulunma, İsrail'in başta Kudüs olmak üzere işgal ettiği Arap topraklarından çekilmesini talep etme ve bu yönde dünya basınına açıklamalarda bulunma gibi tavsiye kararları alınmasıyla yetinilmiştir. Dolayısıyla zirve hiçbir somut sonuç doğurmamıştır. Ardından 1970 Ekim'de Pakistan'ın Karaçi'de yapılan 2. İslam Dışişleri Bakanları toplantısında, Filistin halkının mücadelesine destek vermek amacıyla her yılın 21 Ağustos günü "Kudüs Günü" olarak belirlenmiştir (Abdulğaffar, 2005, s. 33). 1980 yılına gelindiğinde ise 18-20 Eylül'de Fas'ta yapılan Dışişleri Bakanları Konseyi'nin toplantısında "İsraile Ambargo Uygulama İçin İslam Ofisi" diye bir ofisin kurulması hakkında karar alınarak 1984'de bu karar hayata geçirilmiştir. Ofisin görevi İsraile karşı alınan ambargo uygulama kararlarının hayata geçirilmesinde üye devletler arasında koordinasyonu sağlamak şeklinde belirlenmiştir.

Filistin konusunda İTT tarafından yapılan diğer bir girişim de Ekim 2015'de Newyork'ta BM binasında Dış İşleri Bakanları arasında düzenlenen olağanüstü toplantıdır. Bu toplantıda da Filistin'in işgal edilmiş topraklarındaki İsrail şiddeti görüşülmüş ama toplantının herhangi bir somut çıktısı olmamıştır. Fakat bu toplantının dikkat çeken tarafı BM'de ilk kez Filistin bayrağı göndere çekilmiştir (OIC, 2015).

2017'de ise ABD'nin Kudüs'ü İsrail'in Başkenti olarak tanıma kararına karşı BM'de yapılan oylamada İTT üyesi Sudan (Güney) ve Uganda'nın çekimsiz oy kullanması Örgütün temel problemler konusundaki sıkıntılarına bir örnek olarak verilebilir ("The Guardian," 2017).

b. Irak İç Savaşı: İTT Ekim 2006 yılında Iraklı Sünni ve Şii liderleri bir araya getirerek ülkedeki mezhepler arasında uzlaşmaya ilişkin Mekke Deklarasyonunun imzalanmasını sağlamış ve bu sayede mezhep ayrımcılığına ait şiddetler büyük ölçüde durdurulmuştur. Ayrıca görüşmelerin devam etmesini ve Iraklı yetkililerle işbirliğini sağlamak amacıyla Bağdat'ta bir İTT temsilciliği açılmıştır. İTT yine Irak'ta yapılan genel seçimlerde seçim gözlemcisi olarak rol oynamıştır (Seta, 2014,s.17).

c. Suriye Krizi: Suriye Krizi'nin başlangıcından itibaren İTT Suriyeli mültecileri kabul eden ülkelere yardım vermeye hazır olduğunu açıklamıştır. 2012 yılında Türkiye'de yapılan Suriye Halk Dostluk Grubu'nun ikinci toplantısı sırasında İTT söz konusu grubun tüm inisiyatifleri ve çabalarını destekleyeceğini açıklamıştır. Bununla birlikte 2012 Ağustos'ta Mekke'de

TİDSAD

düzenlenen dördüncü olağanüstü zirvede Suriye'nin üyeliği askıya alınmıştır. Aynı yılın 15 Kasımında Somali'da yapılan İslam Dışişleri Bakanlarının Otuz dokuzuncu toplantısında İİT'nin Suriye muhalifetini tanıması kararlaştırılmıştır (Öztürk, 2013, ss. 90–91).

d. Mısır Darbesi. Mısırda yaşanan sorunlar karşısında İİT neredeyse sessiz kalmıştır. Hatta 14 Ağustos'ta ordunun göstericilere saldırarak ağır kayıplar verdirmesi üzerine darbeyi desteklemek anlamına gelecek bir şekilde açıklama yapmıştır. Söz konusu açıklamada İİT tarafları “makul olmaya, toplumsal barışı korumak ve ulusal birliği sağlamak için diyaloga geçmeye” çağırmıştır. Darbe'nin hemen arifesinde Genel Sekreter İhsanoğlu Mısırda yükselen tansiyona dikkat çekmiş ve tüm tarafların sorunun çözümü konusunda inisiyatif almaları çağrısında bulunmuştur. Ayrıca İİT'nin İnsan Hakları Bağımsız Daimi Komisyonu Mısır ziyaret etmiş ve daha öncekilere benzer açıklama yapmıştır (Seta, 2014, s.23).

e. Kıbrıs Sorunu: 1975 Temmuz'da Cidde'de yapılan İslam Dışişleri Bakanları Konferansına Rauf Denктаş “Kıbrıs Türk Müslüman Toplumu'nun lideri” olarak davet edilmiştir. Ancak İİT'de Kıbrıs sorunu hakkındaki en önemli gelişme 1976 yılının Mayıs ayında İstanbul'da düzenlenen 6'ncı İslam Dışişleri Bakanları Konseyi toplantısında gerçekleşmiştir. Bu toplantıda Kıbrıs Türk toplumunun misafir statüsüyle İİT'nin tüm toplantılarına katılabilmesi kararlaştırılmıştır. Bu kararın İİT içerisinde Kıbrıs sorunu için yasal bir zemin oluşturduğu açıktır. Nitekim verilen bu statü 1979 Fas/Marakeş'te yapılan 10'ncü İslam Dışişleri Bakanları Konseyi toplantısında gözlemci statüsüne yükselmiştir. Sonraki toplantılarda bu statü daha güçlendirilmiş ve İİT ile Kıbrıs Türk Müslüman Toplumu ilişkileri daha geniş alanlarda ilerlemeye başlamıştır. Bu doğrultuda İİT üyeleri Kıbrıs Türklerini İslam Birlik Fonu, Genel Sekreterliğin tüm organları ve İslam Kalkınma Bankası aracılığıyla desteklemeyi onaylamıştır (Öztürk, 2013, ss. 61–62).

f. Bosna ve Hersek İç Savaşı: 1992'de yapılan referandumdan sonra Bosna ve Hersek'in bağımsızlığını ilan etmesi üzerine Sırlar saldırılara başvurarak iç savaş çıkmasına neden olmuştur. Konuyu tartışmak için İstanbul'da İslam Dışişleri Bakanları olağanüstü toplantısı yapılmış ve iç savaşın durdurulması yönünde BM'nin gerekli tedbirleri alması istenmiştir. Söz konusu toplantıda eğer uygun tedbir alınmazsa, İİT'nin Bosna ve Hersek'e asker göndereceği ifade edilmişse de bu konuda herhangi bir girişim olmamıştır (Öztürk, 2013, s. 70). 1995 yılında BM Güvenlik Konseyi kararı ile Bosna-Hersek'e⁴ görevlendirilen Barış gücüne İİT üyesi on ülke bağımsız olarak katkı sağlamıştır (UN, 1998).

g. Tayland'taki Müslüman Azınlıklar Meselesi. Tayland İİT üyesi bir ülke değildir, fakat İİT Tayland'da ki müslüman azınlıkların sorunları konusunda bir çalışma yapmıştır. Bu çerçevede Genel Sekreter İhsanoğlu 2007 yılında Tayland'a resmi ziyarette bulunmuştur. Ziyaret sırasında Taylandlı yetkililerle ülkenin güney bölgesinde yoğun olarak yaşayan müslüman azınlıkların durumu ve karşılaştıkları sorunların çözümünü gündeme getiren İhsanoğlu ziyaret sonucu Tayland Hükümeti ile İİT arasında Tayland'taki müslüman azınlıkların hassasiyetlerine ve sorunların çözüm yöntemlerine işaret eden bir ortak bildiri imzalamışlardır (Seta, 2014,s.17).

h. Arakan Meselesi: İİT 2012 yılında Myanma'da ki Rohingyaya müslümanlarının maruz kaldığı şiddet ve zulüm karşısında harekete geçmiştir. Genel Sekreter İhsanoğlu şiddetin durdurulması için Myanma Hükümeti nezdinde girişimde bulunmuş ve çeşitli platformlarda konuya dikkat çekmiştir. İİT tarafından tesis edilen Rohingya Müslümanları İletişim

⁴ Bosna-Hersek 1994 yılında İİT'na gözlemci ülke olarak kabul edilmiştir.

Grubu'nun ilk toplantısında Myanmar Hükümetini bölgede normalleşmeye, uzlaştırma sürecini başlatmaya ve evsiz kalanları yeni evlere yerleştirmeye ve bölgenin uzun vadeli ekonomik kalkınması için tedbir almaya çağırıştır. İTT'nin müslümanlara yardım sağlama isteğiyle Myanmar'da bir ofis açma talebi ise 2012 yılında Budistler tarafından engellenmeye çalışılmıştır (Öztürk, 2013, ss. 89-90). İTT'nin "Arakan Rohingya Birliği" adlı bir siyasi teşkilatı kurup, desteklediği bilinmektedir. Bu teşkilatın amacı şiddet dışı siyasi mücadele olarak belirlenmiştir (Uddin, 2018).

İTT'nin Arakan meselesi doğrultusunda attığı en önemli bir adım ise 19 Ocak 2017'de Malezya'nın Koalalampor'da düzenlenen Rohingya müslümanları hakkındaki İslam Dışışleri Bakanları Konseyi'nin olağanüstü toplantısı olmuştur. Toplantıda Arakan Müslümanlarının yüzyüze kaldığı durum kınanmış, Myanmar Hükümeti önlem almaya davet edilmiş ve insani yardım konusunda yardım kuruluşlarına gerekli izinlerin verilmesi talep edilmiştir (OIC, 2017a).

i. Doğu Türkistan sorunu: 5 Temmuz 2009'da Doğu Türkistan'ın baş kenti Urumçi'de Uygur müslümanları tarafından Çin'in baskıcı uygulamaları protesto edilmiş ve bu protesto gösterisi de Çin tarafından şiddet kullanılarak bastırılmıştır. Olaylar üzerine İTT Çin hükümetine Müslümanların can ve mal emniyetlerinin sağlanması konusunda çağrıda bulunmuş ve ardından incelemeler yapmak üzere bir heyet görevlendirilmiştir (Çetin, 2015).

j. Keşmir Sorunu. Keşmir sorunu İTT'nin en çok ilgilendiği sorunlardan biri olmuştur. Bu kapsamda yapılan son girişim son girişim 2016'de ABD'de gerçekleşmiştir. 19 Eylül 2016'de Newyork'ta yapılan yıllık koordinasyon toplantısı sırasında, İTT Keşmir İletişim Grubu toplantısı düzenlenmiş ve Pakistan, Azerbaycan, Nijer ve Türkiye'nin heyetlerinin katıldığı toplantıda, Keşmir halkının yasal hakları uğruna vermiş olduğu mücadelenin desteklenmesi kararı tekrarlanmıştır (OIC, 2016b).

k. Karabağ Sorunu: İTT 14-15 Nisan 2016'de İstanbul'da 13'ncüsü yapılan zirvede Karabağ sorunu ve Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarına tecavüz etmesi ile ilgili bir karar alınmıştır. Bu kararlardan biri de Dışışleri Bakanları düzeyinde bir iletişim grubunun kurulması yönündedir. 19 Eylül 2016'da Newyork'ta yapılan yıllık koordinasyon toplantısında da bu grubun ilk toplantısı gerçekleşmiştir. Toplantıda İTT'nin Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki sorunun Azerbaycan'ın egemenliği, toprak bütünlüğü ve uluslararası toplum tarafından kabul edilen sınırlarının korunması çerçevesinde geliştirilecek bir çözümünün destekleneceği belirtilmiştir. Bu kapsamda BM Güvenlik Konseyi kararları gerekçe gösterilerek Ermenistan'ın Karabağ ve diğer işgal edilmiş Azerbaycan topraklarından çekilmesi talep edilmiştir (OIC, 2016b).

l. Somali İç Savaşı: Somali iç savaşı ve savaşa neden olan çeşitli sorunların çözümü zaman zaman İTT'nin gündeminde yer almıştır. Bu bağlamda Somali meselesi hakkındaki son toplantı 17 Eylül 2017'de Newyorkta BM Genel Kurul toplantısı için biraraya gelen Dış İşleri Bakanları arasında iletişim grubu toplantıları kapsamında yapılmış, bu toplantıda İslam dünyasının genel sorunları ile birlikte Somali konusu da dile getirilmiştir.

Toplantıda Somalinin birliği, istikrarı ve toprak güvenliği'nin korunması vurgulanırken tüm devletlerden bu konuya gereken önemi vermeleri çağrısı yapılmıştır. Ayrıca toplantı sonunda Somali'nin güvenliği ve istikrarının sağlanması, ekonomik kalkınması ve askeri yönden güçlendirilmesi gibi önemli konuları içeren sekiz maddelik bir rapor hazırlanmıştır (OIC, 2017a).

TİDSAD

m. Yemen Krizi: Yemen krizi ortaya çıktığından beri İİT'nin gündeminden hemen hiç düşmemiştir. 2015 ve 2016 yılları Newyork'ta yapılan yıllık koordinasyon toplantılarında, Yemen konusu dile getirilmiştir. 30 Eylül 2015'te yapılan Yemen Krizi İletişim Grubu'nun toplantısında ise Yemen'in birliği, egemenliği, siyasi bağımsızlığı ve toprak güvenliğinin sağlanması tekrar vurgulanmış ve Yemen'in iç işlerine karışılması reddedilmiştir. Yemen halkının özgürlüğü, demokratik haklara kavuşturulması, sosyal adalet ve kapsamlı bir kalkınma programı için destek verilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Anayasanın üstünlüğü başta olmak üzere Yemen'in siyasi, ekonomik güvenliği ve istikrarı için sarf edilen çabaların destekleneceği bildirilen açıklamalarda, Husi milisleri ve Ali Abdullah Salih'i'nin Sana ve Yemen'in tüm şehirlerinden çekilmediği sürece ve Yemen halkına yönelik tüm düşmanlık hareketleri engellenmedikçe Yemende barışın gerçekleşmeyeceği de vurgulanmıştır (OIC, 2016a).

n. Afganistan Sorunu: Afganistan'da güvenliğin sağlanması sorunu İİT'nin gündemini sürekli meşgul eden konulardan biridir. Bu konuda genellikle Afganistan'daki şiddet ve terör olayları İİT tarafından kınanırken tarafların diyalog ve işbirliği için bir araya gelmesi çağrısı da yapılmaktadır. Bu kapsamda Afganistanlı din âlimleri İslam ülkelerindeki diğer din âlimleriyle bir araya getirilmiş ve İİT Genel Sekreteri zaman zaman Afganistan'ı ziyaret etmiştir.

29 Eylül 2016'de Kabil'de Afganistan hükümeti ile Hizb-ül İslami arasında imzalanan barış sözleşmesi İİT tarafından çok sıcak karşılanmıştır. İİT'nin Afganistan'ın istikrarı, güvenliği ve uzun vadeli barışı için gerekli yardım ve destek verme hususundaki prensip tutumunu tekrar vurgulayan Genel Sekreter, Afganistan'da sorunların şiddet ve askeri tedbirlerle değil, ancak diyalog ile çözüleceğini ileri sürmüştür.

o. Libya Savaşı: Arap Baharı patlak verdikten sonra Libya bir iç savaşın içine düşmüştür. Güvenlik sorunlarının artması ve sürekli yaşanan şiddet olayları sık sık Libya meselesini İİT'nin gündemine taşımıştır. İlk dönemlerde ülkede yaşanan şiddet olaylarını kınayan İİT tüm Libyalıları sorunlarını barış yoluyla çözmeye çağırmıştır (OIC, 2017b).

ö. Mali Sorunu: Son yıllarda Mali'de yaşayan güvenlik sorunlarının artması ve mevcut durumun gerginleşmesiyle İİT'nin Mali'ye verdiği önem de artmıştır. Bu bağlamda 2013 yılından beri yıllık koordinasyon toplantıları sırasında Mali İletişim Grubu'nun toplantıları da eksiksiz devam etmiştir. 25 Eylül 2013 Newyork'ta gerçekleşen toplantıda Mali'nin toprak bütünlüğü ve güvenliğinin korunması vurgulanmış ve tüm devletlerden buna destek sağlaması talep edilmiştir. Toplantıda yine Mali'de ki örgütsel cinayetlerle terör olayları kınanmıştır. Sonraki yıllarda yapılan toplantılarda da benzer konular gündemde yer almaya devam etmiştir (OIC, 2013).

p. Sierra Leone İç Savaşı: Sierra Leone konusu 2012 yılından beri İİT'nin yıllık koordinasyon toplantılarında yer alarak varlığını sürdürmektedir. 28 Eylül 2012'de Newyork'ta yapılan İİT Sierra Leone İletişim Grubu'nun toplantısında üye ülkelere uzun zamandır iç savaşın acısını yaşamakta olan halkın derdini hafifletmek için Sierra Leone'ye destek vermeleri istenmiştir. Toplantıda yine İİT, iç savaşın ülkenin sosyal dokusu ve altyapısını parçaladığına dikkat çekerek, Sierra Leone'da ki tüm siyasi liderleri siyasi bağnazlık ve şiddetten uzak durmaya çağırmıştır. Sözü edilen iletişim grubunun 19 Eylül 2016'de yapılan diğer bir toplantısında, İİT ve uluslararası toplumun desteğiyle Sierra Leone'nin Ebola virüsü ile mücadelesinde başarılı olduğu söylenerek, tüm üye ülkelerin Sierra Leone'ye yönelik yardımlarını devam ettirmesi istenmiştir(OIC, 2016b).

SONUÇ

İkinci Dünya Savaşı sonrası bağımsızlığını kazanan devletlerin sayısının hızla artması uluslararası ilişkiler alanında da yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Bağımsız devletlerin egemenliklerini pekiştirme kaygısı başta sınır sorunları olmak üzere pekçok konuda devletleri işbirliğine zorladığından uluslararası örgütlenmeleri de hızlandırmıştır. Bu örgütler içinde teşkilat yapısı açısından BM'e benzeyen ve BM'den sonra uluslararası alanda en fazla üyeye sahip bir uluslararası örgütlenme olarak İİT dikkat çekmektedir. Diğer uluslararası örgütlerle kıyaslandığında pekçok özgün niteliğe sahip olan İİT, yüzyüze kaldığı sorunların çokluğu ve çeşitliliği açısından da dikkat çekicidir. Özellikle güvenlik sorunu İİT'yi ortaya çıkartan temel bir sorun olarak ortada dururken İİT'nin zaman içinde karşılaştığı güvenlik sorunlarını çözmeye başarısız olması Teşkilatın varlığına yönelik eleştirilerin başında gelmektedir. Bu nedenle İİT'nin Milletler Cemiyeti' gibi idealist retoriğin baskısı altında rasyonaliteye yenik düştüğü düşünülmektedir. Çünkü İİT kuruluş sözleşmesinde yer alan temel ilkelerin hemen hiç birini hayata geçiremediği gibi bu ilkeleri çoğu zaman Teşkilatın rutin işleyişine de aktaramamaktadır.

Örgütsel yapılanması açısından İslam ülkelerinin BM'i, sayılan İİT, BM'in uluslararası çatışmaları önlemekteki başarısızlığı açısından da benzer kaderi paylaşmaktadır. BM'de Güvenlik Konseyi'nin veto yetkisine sahip ülkelerin örgüt üzerindeki hegemonyası bu başarısızlığın temel nedeni olarak görülürken (Birdişi, 2010), İİT'da böyle bir hegemonik gücün ya da yapının olmaması örgütün etkin işleyemeyişinin ve başarısızlığın bir nedenidir.

Soğuk Savaş sonrası dönemde güvenlik sorunları çeşitlenerek artarken bu sorunlara küresel düzeyde çözüm bulmanın ise zor olduğu görülmektedir. Bu nedenle güvenlik sorunlarını anlama ve çözüm üretme çabaları bölgesel düzeye yönelmiştir. Bu durumda günümüzde yüzyüze kalınan pekçok sorunda bölgesel örgütlerin öneminin daha da arttığı görülmektedir. İİT üye devletleri terör, kaçakçılık, göç, silahlanma, etnik çatışmalar, dini radikalizm ve başarısız devletler gibi uluslararası alanın en önemli sorunlarının yaşandığı coğrafyaları kapsamaktadırlar. Bu sorunlara ek olarak İİT üye devletlerin enerji kaynakları, doğal kaynaklar ve önemli geçiş noktaları gibi stratejik öneme sahip alanlarda bulunmaları, üye devletlerin sorunlarını uluslararası açıdan da önemli kılmaktadır. Bu noktada İİT gibi bir örgütün varlığı büyük önem taşır. Buna rağmen İİT'nin kendinden beklenileni yerine getirememesinin temel nedenleri şunlardır:

a) İİT farklı güvenlik komplekslerinde yer alan ülkeleri bir araya getirmektedir. Bu nedenle İslam ülkelerinin yer aldığı BGK'lar farklı dinamiklere sahip güvenlik sorunları ile yüzyüzedir. Örneğin; Afrika kıtasında yer alan üye ülkelerin temel güvenlik sorunları etnik çatışmalar, Güney Asya'da yer alan ülkelerin öne çıkan temel güvenlik sorunları ise din temelli çatışmalardır. Ortadoğu bölgesinin temel güvenlik sorunları ise mezhep temelli çatışmalara dayanırken, Post Sovyet BGK'nın öne çıkan temel güvenlik sorunları zayıf devlet yapılanmasıdır. İslam ülkelerinin içinde yer aldığı tüm bölgesel komplekslerin ortak güvenlik sorunu ise sınır anlaşmazlıkları, otoriter yönetimler ve zayıf devlet yapılanmaları olarak öne çıkmaktadır.

Sayılan tüm bölgeler arasında en az güvenlik sorunu yaşanan bölge Doğu Asya BGK'dır. Sınır anlaşmazlıklarının yaşanmadığı ya da en az yaşandığı ülkeler Türkiye, kısmen İran ve Suudi Arabistandır. İİT'ye üye devletler arasında en güçlü devlet yapılanmasına sahip olan ülkeler ise Türkiye ve Malezya'dır.

TİDSAD

b) İİT'nin üyeleri arasında, nüfuslarının büyük çoğunluğunun müslüman olması dışında çok fazla bir ortak nokta yoktur. İslam ise hemen her ülkede farklı biçimlerde algılanarak hayata aktarılmaktadır. Ayrıca tüm ülkelerin siyasal yönetim biçimi ve ekonomik sistemleri birbirinden farklıdır. Batı ülkelerinin liberal demokrasi ve kapitalist ekonomik sistem üzerindeki uzlaşmaları gibi bir uzlaşma İslam ülkeleri arasında bulunmamaktadır.

c) İİT üye ülkelerinin çoğu bölgesel çatışma sonucu ortaya çıkmıştır. Bu nedenle İslam ülkeleri aynı bölge içinde yer aldıkları diğer ülkelerle ciddi sınır sorunları ve demografik parçalanmışlığa dayalı etnik ya da mezhepsel çatışmalar yaşamaktadırlar. Bu nedenle İİT'ye üye devletlerin önemli bir kısmı birbirini tehdit olarak algılayıp ontolojik güvenliklerini bölge dışında gerçekleştirdikleri ittifaklar üzerinden sağlamaktadırlar. Bu ittifaklar kollektif örgütler üzerinden değil daha önce sömürgesi oldukları merkez ülkeler üzerinden olduğundan bir nevi post kolonyal ittifakların parçalı yapılanması içinde çeşitlilik göstermektedir. Dolayısıyla İİT'nin kapsama alanı içindeki bölgesel sorunlar çok sayıda aktörün müdahil olduğu bir kaos alanı oluşturmaktadır.

d) İslam dünyasındaki teşkilat ve örgüt sayısının çokluğu da İİT'nin etkisiz kalmasının bir diğer nedenidir. Arap Ligi, D-8, Ekonomik İşbirliği Örgütü (ECO) ve Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) gibi örgütler İİT'nin etkisinin azalmasına yol açmıştır.

e) İİT'nin etkisizliğinin başka bir nedeni de teşkilatlanma biçimiyle ilgilidir. Teşkilatın kurucu sözleşmesinde yer alan ümmet vurgusu, yine bu sözleşmede yer alan üye ülkelerin iç işlerine karışmamak, bağımsızlığı ve toprak bütünlüğüne saygı duymak prensibi ile çatışmakta ya da birbirini etkisiz kılmaktadır. Ümmet kavramına yüklenen anlam birbirine entegre olmuş konfederatif bir yapılanmayı çağırırken fiiliyatta birbirine karşı derin güvensizlik duygusu içinde olan ve ancak konjonktürel ittifaklar kurabilen devletler topluluğu görülmektedir. Dolayısıyla İİT'nin temel kavramlarından biri olan "ümmet" fikrinin uygulamada bir karşılığı bulunmayıp bir retorikten ibaret olduğu görünen ve bilinen bir gerçektir.

Bu eleştirilere rağmen bu kadar farklılığın birşekilde bir araya getirildiği bir uluslararası yapılanma başlı başına bir başarı olarak kabul edilmelidir. Birbirinden farklılaşmış bu devletleri bir araya getiren nedenin kendilerini sömüren büyük güçlere karşı İslam üstkimliği altında bir tepki olduğu Teşkilatın kuruluş tarihinden de anlaşılmaktadır. Dolayısıyla böyle bir yapılanmaya daha fazla işlevsellik kazandırmak adına yapılması gerekenler şu şekilde sıralanabilir:

a) Güvenlik sorunları ile ilgili olarak üye ülkelerin içişlerine müdahale konusunda çizilen sınırların bazı koşullara bağlanarak esnetilmesi gerekir.

b) Siyasi ve ekonomik konularda üye ülkelerin üzerinde uzlaşmaya varacağı ya da birbirlerine eklenilebileceği bir model geliştirilmeli ya da var olan modeller üzerinde çalışmalar yapılmalıdır.

c) Güvenlik sorunları İİT üyesi ülkelerin en önemli sorunu olduğu için bu konuda Örgüt içinde özgün bir yapılanmaya ihtiyaç vardır. Bu yapılanma BM Güvenlik Konseyi gibi bir yapılanma olabilir. Bu durumda konseyde yer alacak olan ülkelerin birbirini dengelemesi için bir takım yetkilerle donatılmaları da hegemonik istikrar teorisinde olduğu gibi olumlu bir işlev görebilir.

d) İİT içinde bir güvenlik konseyi yapılanmasının yanı sıra aktif bir görev gücü oluşturulması da zorunludur.

e) Örgüt içinde arabulucu, uzlaştırıcı diplomatik komisyonlar ve bir barış gücü oluşturulmalıdır.

f) Güvenlik konularında araştırma merkezleri kurulmalıdır.

g) Örgüt bünyesinde bir Adalet Divanı ve İnsan Hakları Mahkemesi oluşturmalı suçların yargılanması sağlanmalıdır.

h) İİT üyesi ülkelerde önemli oranda gayr-ı müslim insanlar da bulunduğu dikkate alınarak örgütün işleyişi laik ve demokratik standartlara oturtulmalıdır. Bu konuda ulaşılabilecek evrensel ideallerin İslami prensiplerle de çelişmeyeceği düşünülmektedir. Çünkü İslamın Kur'an ve Hadis gibi temel kaynaklarında yönetim biçimine ilişkin somut bir öneri bulunmadığı gibi adaletin tesisi, işlerin danışma (meşveret) ile yürütülmesi ve hukuka bağlılık prensibi gibi öneriler demokrasi ile bağdaşacağı gibi İslamda bir ruhban sınıfının ya da din otoritesinin bulunmaması da yönetimde sekülerizmin uygulanmasını kolaylaştıran unsurlardır.

Sonuç olarak İİT coğrafi yayılımı ve zaman içinde geliştirdiği teşkilat yapısı ve üye sayısı bakımından göz ardı edilemeyecek bir uluslararası örgütlenmedir. Hali hazırda teşkilat sosyal, kültürel ve kısmen de ekonomik konularda başarılı projelere imza atabilirken güvenlik sorunları gibi hayati öneme sahip konularda beklenen sonuçları elde edememektedir.

Teşkilatın işlevselliğinin artırılması ve güvenlik sorunlarının çözümünde İİT'nin etkin rol oynaması dünya barışına önemli oranda katkı sağlayacaktır. Çünkü İİT'ye üye devletlerde yaşanan sorunlara BM ve NATO gibi örgütlerin veya Batılı devletlerin müdahalesinin çözümden çok daha fazla sorun ürettiği bir vakiydir.

KAYNAKLAR

- Abdulğaffar, M. C. (2005). *İİT'nin Filistin Sorununa Yönelik Tutumu: 1969 - 2000, Filistin-Arakan Raporu*. Retrieved from <https://www.ihh.org.tr/arsiv/uploads/2012/arakanraporu.pdf>
- Ateş, D. (2016). *Uluslararası Örgütler* (3rd ed.). Bursa: Dora Yayıncılık.
- Bacık, G. (2005). *Hybrid Sovereignty in the Arab Middle East: The Cases of Kuwait, Jordan and Iraq*. METU.
- Birdişli, F. (2010). Birleşmiş Milletler (BM)'in Uluslararası Sorunları Önleyebilme Yeteneği. *Sosyal Bilimler E-Dergi*, 3(11), 172–182.
- Birdişli, F. (2017a). Security Problems of the Silk Road Belt In the Context of Kirghiz and Uzbek Dispute (pp. 183–191). Bişkek.
- Birdişli, F. (2017b). *Teori ve Pratikte Uluslararası Güvenlik* (3rd ed.). Ankara: Seçkin Yayınları.
- Braithwaite, Alex and Li, Q. (2007). Transnational Terroism Hot Spot: Identification and Impact Evaluation. *Conflict Management and Peace Science*, (24), 281–296.
- Buzan, B. and O. W. (2003). *Regions and Powers* (1st ed.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Çetin, S. (2015). Doğu Türkistan ve Çin Zülmü. Retrieved May 21, 2017, from <http://akademikperspektif.com/2015/07/26/dogu-turkistan-ve-cin-zulmu>
- El-Mukaddesi, M. b. A. (2015). *İslam Coğrafyası*. (A. Batur, Ed.). İstanbul: Selenge Yayınları.
- Hartshorne, R. (1950). The Functional Approach in Political Geography. *Annals of the Association of American Geographers*, 40(2), 95–130.
- Kılıç, A. İ. (2014). *İslam İşbirliği Teşkilatı ve Ekmeleddin İhsanoğlu Örneği*. İstanbul Üniversitesi. Retrieved from [http://katalog.istanbul.edu.tr/client/tr_TR/default_tr/search/detailnonmodal/ent:\\$002f\\$002fSD_ILS\\$002f0\\$002fSD_ILS:1381062/one?qu=Kılıç%2C+İlay+Aygün.&ic=true&ps=300](http://katalog.istanbul.edu.tr/client/tr_TR/default_tr/search/detailnonmodal/ent:$002f$002fSD_ILS$002f0$002fSD_ILS:1381062/one?qu=Kılıç%2C+İlay+Aygün.&ic=true&ps=300)
- Messner, J. . and H. N. (2017). *Fragile State Index 2017*. Washington. Retrieved from <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/951171705-Fragile-States-Index->

- Annual-Report-2017.pdf
- OIC. (2013). Ihsanoglu meets President of Iran and the Foreign Minister of Myanmar OIC Contact Group on Jammu and Kashmir reconfirms principled position OIC ready to assist the new government in Mali to achieve national reconciliation. Retrieved April 9, 2018, from https://www.oic-oci.org/topic/?t_id=8466&ref=3409&lan=en
- OIC. (2015). The Secretary General travels to New York for the UN General Assembly Meetings on Palestine, Syria and the First Contact Group Meeting on Yemen. Retrieved from https://www.oic-oci.org/topic/?t_id=10480&ref=4135&lan=en
- OIC. (2016a). OIC Contact Groups on Mali, Somalia, Yemen and Bosnia Herzegovina Meet to Review Latest Developments. Retrieved April 9, 2018, from https://www.oic-oci.org/topic/?t_id=11596&ref=4549&lan=en
- OIC. (2016b). OIC Contact Groups on Palestine, Jammu And Kashmir, Sierra Leone and the Aggression of Armenia against Azerbaijan meet on the Sideline of the ACM in New York. Retrieved March 27, 2018, from https://www.oic-oci.org/topic/?t_id=11570&ref=4538&lan=en
- OIC. (2017a). At Annual Coordination Meeting of OIC Foreign Ministers Al-Othaimen Stresses on Values of Knowledge, Tolerance and Moderation. Retrieved March 27, 2018, from https://www.oic-oci.org/topic/?t_id=15784&ref=7999&lan=en
- OIC. (2017b). OIC Secretary General Discusses with UN Special Envoy to Libya Peaceful Settlement Efforts in the Country. Retrieved April 9, 2018, from https://www.oic-oci.org/topic/?t_id=17080&ref=9103&lan=en
- OIC. (2018). OIC Charter. Retrieved April 9, 2018, from https://www.oic-oci.org/page/?p_id=53&p_ref=27&lan=en
- Öztürk, B. (2013). *The Role of Religion in International Relations: The Case of The Relations Between Turkey and Organisation of Islamic Cooperation (OIC)*. Middle East Technical University.
- Salihi, E. (2017). *Irak; Devletin Çöküşü ve Çatışma Süreci*. İstanbul: kaknüs Yayınları.
- Tadzbakhsh, S. (2012). *Central Asia and Afghanistan: Insulation on the Silk Road, Between Eurasia and the Heart of Asia*. Retrieved from <https://www.openbriefing.org/docs/caadnafghanistan.pdf>
- TDV. (2001). İslam İşbirliği Teşkilatı. In *İslam Ansiklopedisi* (pp. 49–50). Türkiye Diyanet Vakfı.
- “The Guardian.” (2017, September 21). UN votes resoundingly to reject Trump’s recognition of Jerusalem as capital. *The Guardian*. Retrieved from <https://www.theguardian.com/world/2017/dec/21/united-nations-un-vote-donald-trump-jerusalem-israel>
- Tümertekin, E. Ö. N. (2004). *Beşeri Coğrafya*. İstanbul: Çantay Kitapevi.
- Uddin, W. (2018). Arakan Rohingya Union. Retrieved March 27, 2018, from <http://rohingyaunion.org/about-us/>
- UN. (1998). UNMIBH. Retrieved March 27, 2018, from http://www.un.org/Depts/DPKO/Missions/unmibh_b.htm#UNIPTF